

DISCURSOS

LLEGITS EN

l'ACADÈMIA DE BONES LLETRES DE BARCELONA

EN LA SOLEMNE RECEPCIÓ PÚBLICA DEL

DR. JOAQUIM BALCELLS

EL DIA 5 DE JULIOL DEL 1936

BARCELONA
ACADÈMIA DE BONES LLETRES
BISBE CASSADOR, 3
1936

DISCURSOS

LLEGITS EN

l'ACADÈMIA DE BONES LLETRES DE BARCELONA

EN LA SOLEMNE RECEPCIÓ PÚBLICA DEL

DR. JOAQUIM BALCELLS

EL DIA 5 DE JULIOL DEL 1936

BARCELONA
ACADÈMIA DE BONES LLETRES
BISBE CASSADOR, 3
1936

CATÓ EL VELL I UNA CONCEPCIÓ
DEMOCRÀTICA DE LA HISTÒRIA

SENYORS ACADÈMICS:

Per benevolença vostra vinc a ocupar en aquesta Acadèmia el lloc d'aquell noble esperit renaixentista Artur Masriera i Colomer. El senyor Bonaventura Bassegoda és autor d'una documentada necrologia d'Artur Masriera, llegida aquí el 27 d'abril del 1930. He recorregut aquelles pàgines escrites amb tant d'amor i de coneixement de l'obra del senyor Masriera, i em pren la temença que les meves paraules d'elogi i record a l'illustre traspassat, no semblin fredes i balderes.

El setze de juliol del 1860 i el vint-i-cinc de novembre del 1929, són dues dates que assenyalen el naixement a l'ombra de Santa Maria del Mar i la mort de l'home just en la pau del Crist. En l'endemig hi ha l'obra dilatada d'un escriptor que s'atansa a gairebé tots els gèneres. El seu primer llibre *Perles Catalanes, llegendes i tradicions, rondalles, noveles*, és de 1878. Masriera arriba al llindar de la literatura en ple romanticisme català, en l'albada del ressorgiment del nostre esperit.

En 1879 publicà les *Poesies líriques, històriques, bíbliques i populars*. D'aleshores en endavant la producció poètica de Masriera guanya en qualitat; és l'època meravellosa d'uns Jocs Florals que servaven l'ànima de Catalunya. Vull assenyalar dues obres: les *Cobles en llahor de Sant Jordi* (1884) i la traducció catalana del *Missal romà*. El cristià pur planta aquí una fita de la seva vida.

Del 1893 és el seu volum de *Poesies*, que conté *Har-*

pa sagrada, Romanceret històric i popular, Aires de pagesia, Esperances i records, Cançons i himnes i La visió de Sant Lluís. Evoquen ja sols aquests títols l'aroma ingenu de la primera tendència.

En 1897 Masriera dóna un pas definitiu, el poeta dels Jocs Florals s'acara amb Shakespeare i publica la traducció de *Hamlet*. L'any següent disserta a l'Ateneu sobre els orígens del teatre grec. Ara s'inicia el precursor veritable de l'humanisme català renaixent. Els seus *Helenismos de concepto en la epopeya virgiliana* (1900) són seguits de prop per l'estudi *El arte poético de Aristóteles* (1901). La tesi doctoral d'aquells mateixos anys *Lecciones dudosas en la «Epistola ad Pisones»*, és un acurat estudi digne del millor elogi.

Escrivia sobre *Cuestiones literarias*, al «Diario de Barcelona»; en col·laboració amb J. Puigdollers escriu l'òpera *Bruniselda*, amb música de Morera. Emprèn l'obra formidable del Diccionari en set idiomes; tradueix de l'italià la *Vida y obras de Santa Verónica de Julianis*.

Encara en 1905, el veurem als Jocs Florals amb *La corona d'espines*, que guanyà la Viola i li valgué el mestratge en Gai Saber.

El mestre es multiplica: en el seu discurs d'entrada a l'Acadèmia Provincial de Belles Arts (1906) desenvolupa el tema *De la influencia de las obras maestras de la literatura clásica en la escultura*. Tradueix el mateix any la novella de Droz, *Tristezas y sonrisas*, i l'any següent lliga el seu nom al de Mistral, traduint *Calendau*.

Permeteu, senyors acadèmics, un humil record personal. Era jo aleshores un minyó tot just arribat a les aules universitàries. Una tarda, venia Rambla amunt, des de Santa Mònica, on havia despès el que tenia, el poc que tenia una butxaca d'estudiant, a les parades de llibres vells. En passar per davant de la vella i gloriosa Llibreria Verdaguier, vaig veure l'obra de Mistral, traduïda per Artur Masriera. Tindria prou diners? Tímidament vaig empenyer la porta de vidres: Un home vell darrera unes ulleres. Demano *Calendau*, el prenc a les mans: Quant? Déu meu! : no en tenia prou: tot enrogit de galtes, deixo el llibre sobre el taulell atapeït. Calia esperar que diumenge s' esclarís la meua economia. Dos dies vaig anar a veure el lli-

bre darrera els vidres. Temia que desaparegués com si l'exemplar fos únic. Dilluns el llibre fou meu. Encara el-serve. Així per primera vegada vaig conèixer Mistral en el català net d'Artur Masriera. Aquell any provava jo, per primera vegada, de llegir Virgili en llatí. Virgili en llatí en una vella edició de la biblioteca dels meus avis *ex recensione Heinsii et Burmanni*, apud Bettinelli de Venècia, any del 1784, i Mistral en les mans pulcres d'Artur Masriera!

Vora de la seixantena, Artur Masriera traduïa amb empenya Èsquil (*Prometeu encadenat* i *Els perses*) i traduïa i comentava *Les Siracusanes*, de Teòcrit. Uns anys més tard, encara escrivia una *Bibliografia de Teòcrit*. Encara pocs dies abans de morir feia la crítica de la traducció llatina de l'*Atlàntida*, de Verdaguer, deguda al P. Viñas de Sant Lluís.

Moltes altres coses em deixo, em deixo sobretot el formidable tresor dels seus articles a *La Vanguardia*, pedra riquíssima per als historiadors del vuit-cents. Però aquí vull destacar sols el valor d'humanista i d'humanista cristià d'Artur Masriera.

L'eclosió moderna de l'humanisme a Catalunya, té en ell un dels seus precursors. Exemple per a tots nosaltres, els qui girem els ulls a Grècia i Roma: fou un home bo i pur. El seu talent i la seva inspiració i la seva ciència eren dons de Déu: a Ell els lliurà com li lliurà l'ànima. La memòria d'ell romandrà entre nosaltres.

* * *

En el capítol III de la Vida de M. Porci Cató, escriu Corneli Nepos: «Ja vell, començà a escriure història i » n'ha deixat una en set llibres. El primer conté els fets dels » reis del poble romà. El segon i el tercer expliquen l'ori- » gen de cadascuna de les ciutats itàliques, per la qual co- » sa sembla que posà a tots el títol d'*Orígens*. El llibre » quart és dedicat a la primera guerra púnica; el cin- » què, a la segona; i tot això explicat per capítols sumaris » dels fets més cabdals. D'igual manera són tractades » les restants guerres fins a la pretura de Servi Galba, que » depredà els lusitans. Afegim que en totes aquestes guer-

» res no dóna el nom dels generals, anota els fets i supri-
» meix els noms. En la mateixa obra fa l'exposició de les
» coses dignes d'admiració d'Itàlia i de les Espanyes, i en
» tots els seus llibres fa mostra de molta habilitat i di-
» ligència; però no de cultura»¹. Ara bé, d'aquests *Ori-*
gens de Cató, sols en resten uns fragments escadussers,
però d'aquest passatge de Corneli Nepos podem deduir
quina fou la singular concepció de la Història tinguda pel
vell censor: «no dóna els noms dels generals, anota els
fets i suprimeix els noms», *atque horum bellorum duces*
non nominavit, sed sine nominibus res notavit, és a dir, la
història és realitzada pels pobles immediatament, no pels
cabdills. Cató, doncs, té, per molt simple que sigui, una
concepció democràtica de la Història en contradicció amb
tota la concepció clàssica, que és essencialment aristo-
cràtica, àdhuc quan, com esdevé en Tàcit, s'estableix una
oposició entre les gestes del poble romà abans d'Actium
i les dels emperadors. En Tàcit aquesta oposició no és de
concepció de la Història, sinó de manera d'escriure la His-
tòria, tenint en compte la veritat o no, i afecta també
la moral de l'historiador, car mentre fou la història dels
fets de l'època republicana, els historiadors els reportaren
amb tanta d'eloqüència com de franquesa, *dum res populi*
Romani memorabantur (*multi auctores*) *pari eloquentia ac*
libertate, i, al contrari, quan, en interès de la pau, cal-
gué confiar tot el poder a un sol home, *omnem potentiam*
ad unum conferri pacis interfuit, la veritat fou violada de
diverses maneres: primerament per ignorància d'una po-
lítica a la qual s'era aliè; en segon lloc, per la passió de
l'adulació o, al contrari, per l'odi a la tirania².

Però tornem a Nepos. Nipperdey³ ha cregut que les

1. «Senex historias scribere instituit. earum sunt libri septem. primus continet res gestas regum populi Romani, secundus et tertius unde quacque ciuitas orta sit Italica, ob quam rem omnes Origeus uidetur appellase. in quarto autem bellum Poenicum est primum, in quinto secundum. atque haec omnia capitulatum sunt dicta, reliquaque bella pari modo persecutus est usque ad praeturam Sernii Galbae, qui diripuit Lusitanos; atque horum bellorum duces non nominavit, sed sine nominibus res notavit. in eisdem exposuit, quae in Italia Hispanisque aut fierent aut uiderentur admiranda: in quibus multa industria et diligentia comparet, nulla doctrina. *Vita Catonis*, III, 3-4 (F. B. M. 2ª edició. Barcelona, 1930).

2. Tàcit, *Historiae*, I, 1.

3. Edició de C. Nepos amb comentari de C. Nipperdey (11^a ed. revisada per K. Witte), Berlin, Weidmann, 1913.

guerres de les quals Cató no esmentava els generals, eren solament aquelles que seguiren la segona Púnica. Evidentment no. Nepos vol referir-se a totes les guerres exposades per Cató, cosa que ens confirma Plini el Vell quan reporta que el nom d'un elefant de l'exèrcit cartaginès ens és transmès per Cató, el qual justament «deixà de banda els noms dels generals en els seus Annals» ⁴. Ultra això, els fragments que resten dels *Orígens* són prou explícits en aquest extrem i prou eloqüents ells mateixos per a fer-nos veure el to ingenu d'aquesta concepció històrica. Són els fragments 83, 86 i 87 de Peter ⁵. Anníbal és el «dictator Carthaginienisium», Maarbal el seu «magister equitum»; dels romans parla del tribú, del cònsol; és a dir, dins de la comunitat política constituïda, els magistrats i els generals valen pel càrrec que la comunitat els ha conferit, no pel nom que porten. D'aquests fragments, el 83 (és una cita d'Aulus Gelli, III, 7), té summa importància, Cató narra les proeses que durant la primera guerra Púnica va fer el tribú militar Q. Cedici, pertanyent a l'exèrcit comandat pel cònsol M. Atili Calatí, el 258, vora de Camarina ⁶: «Una bella gesta, bons déus!, i digna de la grandiloqüència dels talents oratoris grecs, deixà escrita M. Cató en els seus llibres sobre els *Orígens*, referent a Q. Cedici, tribú militar. El fet ve a resumir-se així: El general cartaginès avança pel territori de Sicília, durant la primera guerra Púnica, cap a l'exèrcit romà; és el primer a ocupar els turons i els indrets estratègics. Els soldats romans, com bonament poden, es fiquen per un indret propici als paranyes i a la desfeta. El tribú es presenta al cònsol, li fa veure com és imminent el desastre, en un lloc desavinent; voltats d'enemics. Sóc de parer — diu — si vols salvar l'exèrcit, que cal fer això: que manis anar quatre-cents sol-

4. «Plini, *N. H.* 8, 11: Antipater auctor est duos (elephantos) Antiocho regi in bellicis usibus celebres etiam cognominibus fuisse; eteum nouere ea. certe Cato, cum imperatorum nomina annalibus detraxerit, cum qui fortissime proeliatas esset in Punica acie, Surum tradidit uocatum altero dente mutilato.» És aquest també el parer de Peter (vegi's u. 5) pp. CXXXV i CXXLI.

5. H. Peter, *Historiarum Romanorum reliquiae*, vol. I. Lipsiae, Teubner, 1914.

6. La traducció que inserim a continuació és deguda al Dr. Cebrià Montserrat: Aulus Gelli, *Les Nits Atiques*, vol. II, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1934.

» dats cap a aquella verruga (*ad uerrucam illam*) — aquest
» és el nom que dóna Cató a un lloc alt i costerut —, i que
» els ordenis i exhortis a apoderar-se'n. L'enemic, quan
» ho vegi, és segur que destacará, per sortir-los al pas i
» combatre'ls, qui tingui de més valent i més prompte, i
» en aquesta sola acció estarà entretingut; i aquells quatre-
» cents, tots, sense cap mena de dubte, seran morts. Ales-
» hores, mentre l'enemic estigui ocupat en aquesta matan-
» ça, temps tindràs per a treure l'exèrcit d'aquest indret.
» Cap altre camí, sinó aquest, hi ha de salvació. El cònsol
» respongué al tribú que aquest consell li semblava a ell
» també encertat. Però aquests quatre-cents soldats — afegí
» — ¿qui hi haurà que els condueixi fins en aquell indret,
» envers els flancs de l'enemic? Si ningú altre no trobes —
» digué el tribú — disposa de mi per a aquest risc; jo faig
» do a tu, i a la república, de la meua vida. El cònsol regra-
» cia el tribú i l'omple de lloances. El tribú i quatre-cents
» ixen cap a la mort. L'enemic es queda admirat de llur
» audàcia; cap on s'adrecen, vet aquí el que estan obser-
» vant. Però quan es posa en clar que dirigeixen la marxa
» cap a aquella verruga, per tal d'ocupar-la, el general
» cartaginès tramet contra ells tropes d'infanteria i de ca-
» valleria, els millors homes que tenia al seu exèrcit. Els
» soldats romans són envoltats; envoltats i tot resisteixen.
» Per molta estona la lluita resta indecisa. Finalment el
» major nombre s'imposa. Quatre-cents homes cauen en-
» sems, colpits per les espases o cosits a trets. El cònsol,
» mentrestant, mentre allà es brega, té temps de recollir-se
» a indrets segurs i elevats.

» Però allò que, per voler dels déus, esdevingué en aquell
» combat a aquell tribú, cabdill dels quatre-cents, ho afe-
» giré, no amb paraules meves, sinó del mateix Cató: «Els
» déus immortals atorgaren al tribú militar la sort que es
» mereixia pel seu coratge. Car vet aquí el que s'esdevin-
» gué: tot i haver-hi rebut moltes ferides, ni una sola fe-
» rida no rebé al cap, i entre els morts, extenuat a causa
» de les ferides i per tal com havia perdut sang, fou reco-
» negut. El llevaren del camp; i havent guarit, encara
» prestà sovint a la república el seu ajut valent i decidit;
» i amb aquella gesta, que llevà la vida a aquells soldats,
» salvà la resta de l'exèrcit. Però la glòria d'una gran acció

» depèn molt del lloc on la posis. Leònidas, el lacedemoni,
» que a les Termòpiles acomplí un fet semblant, a causa
» de la seva coratgia tota la Grècia ilustrà amb monu-
» ments la seva glòria i assenyalat prestigi de celebèrrima
» fama: amb relleus, estàtues, inscripcions, històries, i al-
» tres coses demostren com sentien grat per aquesta ges-
» ta; poca lloança restà, en canvi, al tribú militar, que
» féu el mateix i salvà la república.»

Fins aquí Cató. Afegeix A. Gelli: «D'aquest testimo-
» niatge ilustrà M. Cató la coratgia del tribú Q. Cedici.
» Però Claudi Quadrigari en el llibre terç dels seus *An-*
» *nals*⁷, diu que el seu nom no era Cedici, sinó Laberi.»

Alguns⁸ han cregut que M. Cató feia excepció de la se-
va norma i retreia el nom de Q. Cedici, el tribú militar.
Primerament, entenem que les paraules de Cató citades
per Gelli comencen allí on el tribú s'adreça al cònsol: «Sóc
de parer — diu — si vols salvar l'exèrcit...» (*censes, in-*
quit, si rem servare uis ...) tal com ja havia estat entès
des de Gronovius⁹. Segonament: és A. Gelli qui dóna el
nom i identifica *aquell tribú militar* amb Q. Cedici. Els his-
toriadors, que recorden el fet, tracten tots d'identificar-lo;
uns l'anomenen Laberi, d'altres Q. Cedici, molts M. Cal-
purni Flamma; tots ells han pres de Cató la substància
del relat, i a «tribú militar» han afegit un nom. Si aquí
Cató esmenta un home heroic, és el lacedemoni Leònidas,
per tal com per al seu argument li convé de destacar l'ano-
menada del grec en contrast amb la manca de glòria del
romà. És per això que Quadrigari l'anomena Laberi, Li-
vi, M. Calpurni i d'altres, com A. Gelli, Q. Cedici¹⁰.

Nipperdey¹¹ ha cregut veure les causes d'aquest silenci
en el costum de posar davant dels fets anuals els noms dels
magistrats de l'any a Roma i a les províncies i, per tant, co-
neguts com eren, n'hi havia prou amb anomenar els càr-

7. Vegi's Peter, *op. cit.*, fr. 42.

8. Per exemple, C. Marchesi, *Storia della Letteratura latina*, vol. I, p. 147 (Milano, 1932).

9. Vegi's comentari *ad Gell. l. c.*, en l'edició de Leyden de 1666.

10. Frontí I, 5, 15: «Idem fecit sub Atilio Calatino consule is, cuius uarie traditur nomen: alii Laberium, nonnulli Q. Caedicium, plurimi Calpurnium Flammam uocitatum scripserunt». Cf. Livi *Epit.*, 17, 22. 60, 11 i els qui el seguiren: Orosi 4, 8, 2; Florus, 1, 18, 15; Zonaras 8, 12; Aureli Victor, *De uir. illustr.* 39, 3 i també Plini XXII, 6, 11.

11. *Loc. cit.*

recs. Peter afegeix que les causes d'aquest silenci podrien ésser l'enveja i malignitat contra els seus enemics, les gestes dels quals no volia exaltar, o bé la temença d'acréixer la supèrbia d'alguns. Afegeix que aquest costum el trobem també a Grècia, com en els *Perses*, on Èsquil descriu la batalla de Salamina, i esmenta molts perses pel nom, però no Temístocles ni cap altre grec¹².

Però, sobre els motius que l'induiren a treure (*detra-xerit*, diu Plini) sistemàticament els noms dels *imperato-res*, insistirem més avall, car són tant complexos, que entenem que afecten — com hem anunciat més amunt — tota la seva concepció de la Història.

Abans, però, de separar-nos del text de Nepos, voldríem insistir sobre alguns dels seus extrems.

En traduir el paràgraf 4 del cap. III de la *Vita Catonis* ens hem apartat de l'excel·lent versió de M. de Montoliu, car hem entès els mots *atque haec omnia capitulatim sunt dicta*, «i tot això explicat per capítols dels fets més cabdals», i no hem interpretat *capitulatim* com «simple recapitulació» és a dir «breument», «sumàriament». Aquesta interpretació té una certa legitimitat¹³, car sembla recolzar en un lloc de Plini el Vell (*Nat. Hist.* II, 12, 55): *Nunc confessa de iisdem breuiter atque capitulatim attingam ratione admodum necessariis locis strictimque reddita* que el nostre excellent llatísta M. Olivar¹⁴ ha traduït: «Ara tractaré breument i *sumària* dels punts en què tothom està d'acord, acontentant-me de donar curtes explicacions en els llocs que sigui absolutament necessari de donar-ne». Amb tot, creiem preferible una altra interpretació¹⁵. Plini vol parlar dels eclipsis i triar *ex capitibus rerum* per donar curtes explicacions. Aquests *capita rerum* ja són enunciats en el llibre primer, mena d'índex de capítols de les matèries contingudes en l'obra. Així *capita rerum* venia a significar «índex de matèries cabdals».

12. p. CXXI sg. Cf. E. Meyer, *Rhein. Mus.* 37, p. 613 i Gutschmid, *Kleine Schriften*, V, p. 524.

13. Així la major part dels lèxics i diccionaris llatins manuals.

14. Plini el Vell, vol. I, *Historia Natural*; text i traducció de Margal Olivar. Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1925.

15. Hem estat revisors d'ambdues traduccions, la de Nepos i la de Plini, i hem respectat les versions d'un i altre traductor, car — repetim-ho — són legítimes i opinables tot i que la nostra interpretació personal en difereixi, baldament només sigui en un petit matis.

«sumari», com ho confirma Aulus Gelli en el preàmbul al seu index de matèries de *Les Nits Àtiques: Capita rerum quae cuique commentaris insunt, exposuimus hic uniuersa, ut iam statim declaretur, quid quo in libro quaeri inueniri que possit*; «Poso a continuació tots els sumaris de les »matèries que es tracten en cada comentari, per tal que »hom sàpiga tot seguit el llibre on pot cercar-se i trobar- »se un punt determinat»¹⁶. Si s'objectés que, si bé és possible aquesta significació de *capita* com «capítols sumaris» en època tardana per influència de la llengua jurídica imperial, en la qual vol dir «paràgrafs d'una llei», en canvi no és justificable en els últims anys de la República, retrauríem uns mots de Ciceró, el qual, parlant de L. Crassus, diu: «En el discurs alludit, moltes coses són dites amb »gravetat, moltes amb dolcesa, moltes asprament, moltes »amb plasenteria; molt més fou el que va dir que no pas el »que hi ha en el text escrit, ço que pot comprendre's per »alguns dels capítols exposats i no descabdellats (*quod »ex quibusdam capitibus expositis nec explicatis intellegi »potest*). Aquell mateix discurs censori contra el seu col- »lega Gn. Domici no és un discurs, sinó gairebé un su- »mari de coses (*sed quasi capita rerum*) amb un comen- »tari quelcom més extens»¹⁷. D'on entenem nosaltres que de *capitum* neix *capitulatim* tal com apareix tot al llarg de la llatinitat, malgrat que sigui un mot raríssim. Així en el retòric del segle IV, Fortunacià: *capitulatim quaestionibus ordinari*¹⁸, i en el segle de Ciceró, en el nostre text de Nepos: *omnia capitulatim sunt dicta*, «per capítols sumaris on sols es parla de les coses cabdals»; àdhuc afegeix la idea de «capítols entre ells destriats», sense el lligam d'una narració contínua, on els fets l'un a l'altre s'encaenen. Aleshores *capitulatim* és la versió adaptada per a l'adverbi κεφαλαιωδῶς i el seu verb κεφαλαιωῦ usat per Tucídides i Polibi, en el sentit de solament parlar de les coses principals, les més importants, solament allò que és cabdal¹⁹.

16. Gelli, I, 25.

17. Ciceró, *Brutus*, 44, 164.

18. C. Chirius Fortunatianus, *Rhetorica*, 2, 1 (ed. C. Halm, *Rhetores lat. min.* Lipsiae, 1863).

19. Tucídides, 6, 91, 6; Polibi, I, 13, 1. Cf: Peter, *op. cit.* p. LXXIII sq.

Aleshores *capitulatim* afecta tota l'obra de Cató i ens explica que aquest narra solament els fets cabdals de la història de Roma tal com ell ho entén. Això li permet, d'una banda, narrar extensament alguns fets, com la gesta heroica d'un tribú militar, i per altra banda incloure gran nombre dels seus discursos, com la *oratio pro Rhodiensibus*²⁰ i aquell altre *in mulierum luxuriam*²¹; àdhuc, pocs mesos o dies abans de morir, inseria en els *Origens* el que pronuncià contra Galba²², tot i que l'obra tractava amb preferència de les guerres. Li permet, també, en la tria que fa, de prescindir de les banalitats insertes en les *tabulae* dels Pontífexs màxims: «No em plau d'escriure el que hom troba en el registre (*tabula*) del Pontífex màxim, com és ara les èpoques en què han anat cars els queviures, les vegades que s'ha escaigut que la claror del sol o de la lluna hagi estat entelada per calitja o altre impediment»²³; en canvi té espai per a parlar de les característiques generals psicològiques dels pobles, com els lígurs, vanitosos, mentiders, i sense cultura²⁴ i els gals, acurats cultivadors de dues coses: les armes i el parlar agut²⁵; i de les coses dignes d'admiració d'Itàlia i d'Espanya. És a dir, no sempre narrà les coses sumàriament, sinó que usà de brevetat quan li convenia i prenia extensió quan la matèria ho demanava²⁶.

Resulta, doncs, evident — al nostre parer — que del mot *capitulatim* es pot deduir que en els *Origens* Cató procedia per capítols on eren resumits amb major o menor extensió els fets cabdals, i sols aquests, encara que ens sigui llegut de suposar que en els dos últims llibres la narració era més rica de detalls. Es dedueix, també, que Cató emprà un mètode gairebé únic en la historiografia romana: la divisió de la narració per llibres i aquests per arguments, per fets, i no aquests enquadrats indistintament any per any en la successió cronològica dels *fasti* consulars, com s'esdeve-

20. Peter, fr. 95.

21. Peter, fr. 111-116, 118, 119.

22. Ciceró, *Brutus*, 89 i 90.

23. A. Gelli 2, 28, 6 (Peter, fr. 77).

24. Peter, fr. 31, 32.

25. Peter, fr. 34.

26. Cf. Peter, fr. 62 (*ex Serv. ad Aen. XI, 567*) on les paraules de comentari de Servi son: *quod Cato plenissime exsecutus est* «la qual cosa Cató ha explicat de manera ben completa».

nia en els *Annales Maximi*, i en les narracions dels historiadors Fabi Píctor, Cinci Aliment, G. Acili, P. Corneli Escipió, i Postumi Albí, i després en les de gairebé tots els historiadors romans, els quals, almenys formalment, servaren la manera annalística, excepció feta de Florus.

Aquest mètode, a més, li permetia un gran rigor en el seu sistema de concebre la història, car altrament, en donar el relat per anys, aquests havia, no de numerar-los, sinó d'anomenar-los — passi el mot — segons el sistema romà, pels magistrats anuals. Els fets s'haurien esdevingut sota la magistratura de tal o tal persona que ell no hauria volgut anomenar. Entestament rigorós, si és vol, però que responia a la seva concepció que, els fets eren acomplerts per la comunitat romana i no pels individus. Aquesta obsessió s'expressa encara a través de Ciceró quan exclama, en les *Tusculanes*, «però, ¿a què citar noms de generals » i capdavanters (*quid duces et principes nominem*) quan, »segons que escriu Cató, les legions partiren sovint plenes d'ardor cap a llocs d'on pensaven que no tornarien? »²⁷; com també en el *Cato Maior*, en un passatge semblant que Ciceró posa en boca de Cató el Vell²⁸.

Ens interessa, també, provar si realment Cató era ja vell quan començà a escriure els *Orígens*, com afirma Nepos, car la posició de sentiment que el duu a un sistema de pensament que atribueix força creadora a la seva negació de les personalitats i, per tant, a la seva singular concepció de la Història, demana llargs anys de covar sentiments d'inferioritat, tal i com exposarem més endavant; postula un previ desplegament de la vida de Cató amb prou temps per a passar d'actituds enfront d'individus a posicions generalitzadores enfront de determinats valors.

Si entenem *senex*, almenys com a ja sexagenari, Cató feia els 60 anys el 174 a. Cr., car la data de naixença més autoritzada és la que fixa Ciceró, any 234 a. Cr.²⁹.

27. I, 42, 101.

28. XX, 75.

29. Per a Plutarc i Livi l'any de naixença fou el 239 a. Cr.; per tant, comptà 60 anys el 179 a. Cr.. Hens aquí unes altres dades cronològiques. El 217 té lloc la batalla de Trasímen, guanyada pels cartaginesos, el 216 Cató rebia el seu primer estipendi militar sota el comandament de Q. Fabi Màxim, que operava als voltants de Càpua: era el mateix any de la gran desfeta de Cannes. El 209 era a l'exèrcit de Fabi, que assetjava i prenia Tarent. És dubtós si fou tribú militar a Sicília en 214 (consolat de Q. Fabi i M. Clau-

Però reporta Livi³⁰ que l'any 195, sota el seu consolat, els tribuns de la plebs M. Fundani i L. Valeri demanaren la derogació de la Llei Òpia, de mesures contra el luxe de les dones. Cató defensà la llei, i Valeri en el seu discurs contestà a la protesta de Cató sobre el que tenia d'insòlit i intolerable la coacció de les dones en aquells moments llançades al carrer i intervenint així en la vida pública, i com a defensa d'aquest procedir de les dones retreu el testimoni del propi Cató, que en els *Origens* elogia altres intervencions de les dones en la vida pública pel bé de la ciutat: *tuas adversas te Origines reuoluam*. Del text de Livi es desprèn que, cap a la quarentena, Cató ja havia escrit i publicat almenys part dels *Origens*. Però, com és cert i notori que T. Livi — tot i que respecti, si es vol, el fons històric — construeix ell mateix, segons la tradició clàssica, els discursos dels seus personatges, almenys part dels recursos oratoris que empren, no podem donar autoritat i confiança a uns mots com aquests del discurs de Valeri, que traïxen ben clara la seducció soferta per l'historiador-orador de produir un tan bon efecte oratori³¹. Per tant, en aquest lloc, el testimoni de T. Livi no és prou per a contradir l'afirmació de C. Nepos.

di), car Ciceró diu que era soldat de l'exèrcit de Fabi a Càpua. Serví a les ordres de G. Claudi Neró, i prengué part en la batalla del Metaure, on morí Asdrúbal (207). En 204 fou qüestor assignat al cònsol P. Corneli Escipió, que acompanyà a Sicília i a l'Àfrica. El 199 fou elegit edil de la plebs amb G. Helvi. El 198 anà a Sardenya de pretor. El 195 (tenia 39 anys) fou elegit cònsol juntament amb L. Valeri Flac, i li tocà el govern d'Espanya. L'any 192 neix el seu fill Marc. El 191 és nomenat legat consular de M. Acili Glabrió; l'acompanya en la guerra contra Antíoc i pren part principal en la batalla de les Termòpiles. Legat de M. Fulvi Nobilitor a l'Etòlia en l'any 189. A partir d'aleshores ja no exercí més càrrecs militars. El mateix any 187 es presentà candidat, debades, a l'elecció de censors. El 184 (als 50 anys) obtingué la censura, amb el seu vell col·lega L. Valeri Flac, en lluita contra el patriciat. Després ja no exercí cap altra magistratura, però prosseguí la seva vida política com a senador. El 157 presidí una comissió romana d'arbitratge polític entre Masinissa, rei de Numúdia, i la república de Cartago. El 154 tornà a mullerar-se, i d'aquest matrimoni nasqué un altre fill, Cató Salonià, que fou avi de Cató d'Útica. L'any 151 és el de la pretura de Servi Galba. En 152 morí el seu fill gran, Marc. En 150 té lloc la declaració de guerra a Cartago. L'any següent, 149, morí, als vuitanta cinc d'edat.

30. XXXIV, 5, 7.

31. Vegi's Kohl, *Ueber Zweck und Bedeutung der livianischen Reden*, Barmen, 1872; Ullmann, *La technique des discours dans Tacite, Salluste et Tite-Live*, Oslo, 1927. H. Peter, *Die geschichtliche Litteratur über die römische Kaiserzeit bis Theodosius I und ihre Quellen*, 2 vols. Leipzig, 1897; vol. II, p. 299 sq. i Soltan, *Livius' Geschichtswerk*, Leipzig, 1897, pp. 3 i 15.

La primera lectura d'un passatge de Plutarc³² sembla també contradir el testimoni de C. Nepos: «Diu que es-» criví les seves *Històries* (*ἱστορίαι*) amb la seva pròpia mà i » en grosses lletres, perquè de casa estant el seu fill pogués » treure'n profit per la coneixença de les antigues fetes » pairals». Més endavant³³ torna Plutarc a alludir l'obra de Cató historiador, en ocasió de parlar de la política com «la més bella ocupació de la vellesa» i afegeix: «els seus » descansos i distraccions, quan tenia lleure, els aprofitava » per a escriure llibres i per a conrear les terres. Escriví, » doncs, discursos sobre tota mena de temes, i *històries*; i » quant a l'agricultura, s'hi interessà quan era encara jo- » ve... Té escrit també un llibre d'agricultura...» En aquest segon passatge ens sembla evident que Plutarc es refereix als *Orígens*, i en parla com d'una obra de la vellesa.

Quant a la primera referència, Wilms³⁴ creu que es tracta també dels *Orígens*. Ara bé, Marc, el fill de Cató, nasqué cap al 192, car el 173 feia les seves primeres armes contra els lígurs, a les ordres de Popili Lenat; per tant, si es vol que el que li donà Cató a llegir, escrit en lletres grosses, fos ja l'obra *Orígens*, caldria suposar que el mi-nyó tenia uns deu anys, d'on resulta com a data l'any 182. En conseqüència, caldria suposar que cap aquest any, Cató havia escrit ja gran part dels *Orígens*.

Però Plini el Vell reporta en la seva *Naturalis Historia*³⁵ que Cató en el llibre II deia que Amèria fou fundada 863 anys abans de la guerra de Perseu; i bé, com que la declaració d'aquesta guerra pel Senat fou el 171, i la batalla de Pitna, que hi posà terme, tingué lloc el 168, cal admetre que Cató, quan escrivia aquest passatge del llibre II, tenia, si més no, seixanta sis anys. En conseqüència, les *Històries* que donava a llegir al seu fill cap allà l'any 182 no eren pas els *Orígens*.

D'altres han vist ja de temps això mateix i han cercat definir el caràcter de l'esmentada obra pedagògica.

32. *Cató*, XX, 7. Citem edició i traducció de C. Riba, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1927.

33. XXIV, 11 al final i XXV, 1-2.

34. *M. P. Catonis vita et fragmenta*, Dortmund, fas. I, 1839; II, 1843; II, p. 9. El mateix opina L. Mercklin, *Philologus*, IV, (1849), p. 424.

35. III, 114 (Peter, fr. 49).

Jordan³⁶ creu que era un *Epitome*, pre-escrit dels *Origens*. Això hauria exigit de Cató un pla de l'obra concebut molts anys abans. Per a Drumann³⁷ — l'opinió del qual adoptem, com també ho fa Peter³⁸ — són coses distintes els *Praecepta* i les *Historiae* adreçades al fill i els *Origines*. És possible que les *Historiae ad filium* fossin només escrites sumàriament, un grapat de gestes dels avantpassats que tinguessin un valor allisonador, coses semblants a l'episodi de l'heroic tribú militar de Sicília. És possible també que algunes d'elles, per llur to, passessin més tard a formar part dels *Origens* amb distinta redacció, car aleshores ja treia els noms de les persones. Per últim, no veiem obstacle greu per a suposar que les *Historiae ad filium* formessin part dels *Praecepta*. Alguns, com Peter³⁹, han cregut arriscat suposar-ho, però la dificultat de conjuminar aquestes històries per a un infant, juntament amb els llibres de *Medicina* i de *Rhetorica* que també els *Praecepta* contenien. Entenem nosaltres que els *Praecepta* no obeïen a un pla sistemàtic, no eren una «enciclopèdia pedagògica», sinó que, passats els anys, Cató publicà — o bé algú va fer-ho després de la seva mort — un conjunt, un *corpus* dels tractats escrits en diverses èpoques i desapareixats, però tots amb intenció pedagògica, i aleshores podien encabir-s'hi també uns «allisonaments» al seu fill, trets de les gestes dels avantpassats.

En conclusió, tenim, doncs, que Cató començà a escriure els *Origens* passat l'any 174, i com que escrivia el segon llibre després del 168, hom pot ja calcular que fou entre aquests anys que inicià la tasca⁴⁰. Un terme aproximat seria l'any 170 a. Cr.. Se n'ocupava, quan li arribà la mort. Ciceró⁴¹ ens diu que l'any abans de morir treballava en el llibre 7°. I pel mateix autor⁴² sabem que, ja

36. H. Jordan, *M. Catonis praeter librum de re rustica quae extant*, Leipzig, 1860, p. XXI.

37. W. Drumann, *Geschichte Roms in seinen Uebergänge von der republikanischen zur monarchischen Verfassung*, 6 volums, Königsberg, 1834-1844; vol. V, p. 143 sg. (D'aquesta obra hi ha una segona edició a cura de P. Groebe, publicada a Berlin, 1899-1929.)

38. *Histor. rom. rel.*, p. CXXX.

39. *Loc. cit.*

40. Vegit's K. J. Neumann; a *Hermes*, XXXI (1896), p. 528; Teuffel i Schanz, admeten el 174.

41. *De Senectute*, XI, 38.

42. *Brutus*, XXVIII, 89.

molt vell, pronuncià un llarg discurs contra Galba, que inserí en els *Origens* pocs dies o pocs mesos abans de morir.

Heus aquí, doncs, un exemple de tenacitat magnífic en aquest romà polític, financer, agricultor i militar. Inicia la seva tasca d'historiador amb voluntat de pedagog que adoctrina el fill. Interromp aquesta activitat quan el fill ja no ho necessita. Més tard, dut també per un interès pedagògic, la reprèn. Cató vol ésser un mestre per al poble romà com abans ho havia estat per al seu fill. Li escauria ben bé aquella sentència ciceroniana: la recerca històrica i monumental és una simple curiositat si no persegueix una finalitat moral⁴³. Cató, si més no, intentà destruir les ambicions personals.

Aquesta lenta elaboració de l'obra permet de donar una possible explicació⁴⁴ al títol *Origenes*, que si escau als tres primers llibres, no així a la resta. És possible que Cató, preparat en els anys posteriors a la seva darrera magistratura (184 a. Cr.) per lectures i estudis, pels quals acabà apassionant-se⁴⁵, es posà a escriure i publicà, sota el nom d'*Origenes*, la Història de Roma sota els reis i els orígens de les ciutats itàliques, aprofitant per a aquests els historiadors Èfor i Timeu. Revelava una visió ampla — diríem, universal — de la història, no deixant en l'oblit les ciutats d'Itàlia, cosa que pot ben explicar-se si hom reflexiona quina importància encara tenien en el seu temps. Posà a aquests tres llibres el nom de *Origenes*, com una adaptació del mot grec *κτίσις* tradicional per a la més vella historiografia referida a *fundacions* de ciutats i, així, es situà dins la sèrie dels historiadors d'Occident que comença en Antfoc de Siracusa⁴⁶, contemporani d'Heródot. Publicada aquesta obra, continua la seva tasca d'historiador fins a la mort, i alesh-

43. *De finibus*, V, 2, 6.

44. Vegi's el *videtur*, de Nepos i Festus, p. 198, O. M.: *Originum libros quod inscripsit Cato, non satis plenum titulum propositi sui videtur amplectus, quando praegravant ea, quae sunt rerum gestarum populi Romani*. Cf. H. Jordan, edició cit., p. XXIV i L. Mecklin, *Philologus*, III (1848), p. 270.

45. Nepos, III, 2.

46. Escriví una obra *περ' Ἰταλίας*, en la qual eren explicats els orígens de les ciutats itàliques. Vegi's fragments en Müller, *Fragmenta historicorum graecorum*, 4 volums, Paris, Didot, 1841-1868; vol. I, 181-184. Tot amb tot, el sistema de Cató és pres de Timeu: vegi's més endavant.

res, ja mort l'autor, són publicats els llibres restants afegits als tres anteriors. Els editors divideixen l'obra en set llibres i donen al conjunt el mateix títol que tenia la part ja coneguda, car no els sembla adient el d'*Annales*; únic, altrament, de què aleshores podia disposar la llengua, car *ιστορίη* no els era familiar, i *gesta* o *facta* no sorgí com a possibilitat de títol fins més tard.

Hem tractat fins aquí, doncs, de comentar i aclarir la referència de Nepos a l'obra catoniana en aquells aspectes que interessin per al nostre objectiu, i per això deixem de banda punts de gran interès, com és ara el comentari sobre el judici: *in quibus multa industria et diligentia comparet, nulla doctrina*. Ara sols tractem d'establir que la concepció de la Història a què arriba Cató, només pot explicar-se estudiant-la com una reacció del seu esperit, reacció que és el resultat d'un llarg procés de la seva vida psíquica. Ultra això, voldríem provar que, si intervenen factors de tipus personal, aquests troben el suport de característiques constitucionals de Roma.

Quan Cató comença a escriure la seva obra històrica, quan aquest escriptor del segle segon abans de Crist emprèn la seva tasca, ja amb la idea preconcebuda que sols el poble-collectivitat fa història, i en senyal d'això suprimeix els noms dels capdavanters, trenca amb la tradició de la Història al llarg de tota l'antiguitat, la concepció aristocràtica de la Història.

Ja Evèmerus, intèrpret materialista de la Història sacra en la seva obra *Τερά ἀναγραφῆ*⁴⁷, topà amb el fet que la història és una creació de l'aristocràcia. És a dir, amb el fet mateix que l'home congriador d'entusiasmes, l'home fort per a conduir, era qui feia els pobles. Aquest *uir clarissimus*, l'aúriolava després el mite que entorn d'ell teixiren l'epos i la narració històrica, i al seu voltant, en el seu seguici, la collectivitat és l'element dòcil. Per un o altre motiu, aquests *herois* duïen una certa exemplaritat que els feia ideals als ulls de llur gent i, per això arrossegaven i per això implicaren aquestes possibilitats d'idealitzacions posteriors i de mite.

47. E. Rhode, *Der griechische Roman*, Leipzig, 1900, p. 286. Segurament en aquesta obra del «descarat» escriptor sicilià hi ha també els principis de l'evolució de la novel·la.

Ha dit Spengler⁴⁸ que sols tenen història el sacerdocí i l'aristocràcia, i les dues històries transcorren en les altures del que és humà. El camperol, en canvi, roman sense història, en el fons. Insistent: són també aristocràcia i sacerdocí els qui fan la història, car llur història no és per a ésser viscuda, sinó per a tenir un sentit. És per això, també, que la poesia homèrica és pura poesia de classe, i solament aquest món de la noblesa i l'heroi viuen en Homer.

Tot amb tot, ens considerem lluny de Taine i de la seva idea de l'*Aristocratie bienfaisante*. Nosaltres no propugnem una política, ni fem una crítica menats per idees polítiques del segle XIX^è; ni tampoc valorem, com valora Taine, car sols pretenem constatar, i de passada, un fet: el món antic és una creació d'aristocràcia. Ho és, en la seva gènesi, el món grec heroic, la monarquia, l'oligarquia i la democràcia; i ho és amb tanta de força, que la πόλις pogué alliberar l'individu del collectivisme familiar que s'arrossegava del vell clan patriarcal — γένος — fins a fer-lo l'iniciador i realitzador de la formidable performança que anomenem l'expansió grega. La història grega acaba quan es trenca l'equilibri entre democràcia i individu.

És un error greu de Fustel de Coulanges d'establir a Grècia — ho fa per a tota la ciutat antiga — una antinòmia irreductible entre l'omnipotència de la ciutat i la llibertat individual: «el ciutadà era sotmès en tot, i sense cap reserva, a la ciutat; pertanyia a ella tot sencer»⁴⁹. Hi ha, evidentment, una etapa en la qual la família comprimeix l'individu i el sotmet al seu interès col·lectiu, però, àdhuc aleshores, ja treballa l'esperit grec una força individualista.

48. *La decadència de Occident*, traduc. de M. G. Morente; 4 vols. Madrid, 1923-1927; vol. IV, pp. 34, 36, 110. Hem retret mots de O. Spengler, justament perquè aquest acusa l'Antiguitat de manca de sentit històric, com si el mite no fos història per als antics, i història en el sentit profund, tal com postula Spengler, per bé que enllaçada amb teogonia dins les formes més nobles de la poesia, car a Grècia els límits entre naturalesa humana i naturalesa divina, entre déus i homes, són sempre una mica incerts: vegi's nota 51.

49. *La Cité Antique*, Paris, Hachette, 1927; p. 265. Vegi's Glotz, *La Cité Grecque*, Paris, 1928, p. 5 segs. V. Basch (*Les doctrines politiques des philosophes allemands classiques*, Paris, 1927, cap. VII), d'altra banda, vol demostrar que la idea de l'Estat de Hegel no està d'acord amb la idea de l'Estat antic. El mateix Hegel, però, ha reconegut «la bella individualitat grega», tot i fent retret a la substància de la civilització grega, d'excess d'individualisme. Ultra això, si homi retragués Plató o Aristòtil, caldria recordar que en ells els fets s'allunyen per a donar lloc a la utopia.

És l'època dels herois homèrics. Sota la pressió de la lluita contra una collectivitat enemiga, la figura del cabdill pren relleu, el vell cap resta arreconat; Peleu roman a casa i Aquil·les durà a la lluita els seus guerrers. Aquest heroi és encara cap d'una estirp, però, per les seves altes qualitats, esdevé superior a la comuna mesura dels seus. Aquest heroi ens dóna una pauta de com progressa la individualització dels caràcters humans. És, alhora, el reflex d'una aspiració a enaltir la personalitat humana cap al sobrehumà. En aquest sentit pot explicar-se l'opinió aguda de Wundt⁵⁰ quan afirma que és la figura de l'heroi la que ha forjat a semblança seva la figura del déu — inversament del que creu la mitologia tradicional — i és aquesta sublimació de la personalitat humana que fa que siguin franquejables els llindars entre la humanitat i la divinitat, àdhuc en la Grècia històrica⁵¹. Per tal com és valoritza, aleshores, la capacitat individual, s'arriba a l'ideal de l'heroi, i, aquest, és la immediata realització de la idea de personalitat.

La poesia homèrica és un reflex d'aquest ideal⁵². En la batalla, la victòria ve per l'obrar d'aquells, *πρόμαχοι*, que combaten en primer rengle. Baixen de llurs carros de guerra, combaten amb l'espasa — arma que individualitza — cos a cos. Les tropes resten a segon rengle, al fons, i lluiten amb llances, dardells i pedres, i mai la massa no és decididora del combat. Si cau el *πρόμαχος*, tota la seva host fuig derrotada. En resum, en els poemes homèrics, més que per exigències de la descripció poètica, per exigències de la realitat dels fets i de les orelles que després sentirien els cants, els combats són decidits per les poderoses individualitats dels herois cabdills i no per les masses.

50. W. Wundt, *Elementi di Psicologia dei popoli*, versió italiana d'E. Anghieri, Torino, 1929; p. 230.

51. Vegi's Ed. Meyer, *Kleine Schriften*, Halle, 1910; vol. I, p. 304 sgs. amb els exemples de Lisandre, venerat com un déu amb altars i peaus pels oligarques de Samos; Clearc, tirà de Heraclea, adorat com a fill de Zeus pels seus súbdits; divinització de Filip de Macedònia a Efes i Egea; per últim Aristòtil, mestre d'Alexandre, posant els grans cabdills al nivell dels déus: «com un déu entre els homes» (p. 307-308). Vegi's també l'estudi d'O. Immisch sobre el culte dels emperadors romans en el quadern 20 de la col·lecció *Das Erbe der Alten*, Leipzig, 1931, on es retreu també aquest fenomen de divinització a Grècia.

52. Wundt, *op. cit.*, p. 244.

Tot el món grec és una pura creació d'aristocràcia. I la més fecunda creació d'aquest esperit aristocràtic i de valorització de la individualitat fou situada al centre de la vida en la glòria i la victòria (agonística).

A Roma els fets són més complexos, car Roma conservà més temps la concepció patriarcal de la família en la *gens*. El conservadorisme romà i determinades circumstàncies de l'evolució social, no permeten d'acusar el triomf de l'esperit aristocràtic ni de l'individualisme sense alts i baixos; i, amb tot, el *uir clarissimus* torreja en la història de Roma. La història de les institucions polítiques romanes és el reflex de la història de la política exterior de la ciutat, l'imperialisme assenyala amb les seves necessitats la Constitució romana, i l'imperialisme neix⁵³ de les necessitats de grup obscurament sentides per tots els seus components i de les iniciatives dels individus que tenen la intuïció d'aquestes necessitats i obren per ambició personal o per temperament de cabdill; *regius mos* serà l'acusació de Fabi Màxim a Escipió Africà. I aquesta acusació i gran nombre de morts, exilis i lluites per a aterrar-los, serà el dualisme, dut a violència, entre masses ressentides i capdavanters. Àdhuc sovint aquest ressentiment col·lectiu de l'esperit de la massa troba el seu exponent en individus destacats que, per un íntim sentiment de trobar-se menys, per consciència d'inferioritat, impotència de vegades; lliguen llur cas al sentiment deprimat del grup, de la *gens*, i l'odi d'aquesta és llur odi i la seva víctima llur víctima.

Altrament aquesta persecució contra un cabdill gloriós contribueix a formar entorn d'ell el clima necessari per a crear l'aureola del mite amb la qual passa a la historiografia, directament o a través de l'epos — l'antic epos o l'epopeia hellenística calcada sobre ell a Roma —. Perquè el mite és un producte de les reaccions de l'home davant dels fets que l'han impressionat profundament. Tant se val que aquesta impressió sigui d'admiració com d'odi. Aleshores el mite esdevé un resum de creences i una moral, i l'heroi, un model per a la humanitat. Però l'heroi té dues fases: la de prova, humiliació, sofriment — tribut necessari — i la de

53. Homo, *Les Institutions politiques romaines*, Paris, 1927, pp. 66, 129-130, etc.

grandesa i glòria. Tot heroi porta una maledicció en ell mateix, maledicció que ja preveïé l'oracle que l'anuncià. És ben bé una idea antiga que tota superioritat es paga amb sofriments i sacrificis. L'heroi arriba a la glòria, però desferma contra ell o els seus la gelosia dels déus o dels homes ⁵⁴.

No tractem d'establir esquemes de conceptes. Desitgem, no fer sociologia, sinó escriure unes línies d'història; per tant, tractem — o almenys tal és la nostra voluntat — aquesta matèria, aquest tema que ens ocupa, com a esdeveniments ⁵⁵, com a fets característics de la vida històrica antiga i que es reflecteix en la concepció que de la història tingueren els historiògrafs antics. Aquests no haurien arribat a la comprensió històrica, a la veritat històrica, si no haguessin vist «la imatge dels individus que foren els primers a concebre els pensaments, que tingueren coratge per a obrar, que *arriscaren* i sortiren victoriosos allà on molts altres es donaren a la desesperació» ⁵⁶.

De la lectura dels historiadors antics es treu la conseqüència que hi veieren just; car, si destacaren l'individu, el cabdill, i l'heroi, no el separaren del seu ambient; el veieren en connexió amb el seu temps, car no haurien tingut valor històric desplaçats, desfocats de llur posició enmig de la vida que fluïa entorn d'ells.

En resum: té raó Breysig quan estableix que és la força creadora dels individus dotats de forta personalitat, la que impulsa i crea: aquests individus recolzen sobre altres individualitats de menys força i així arriben a la col·lectivitat, la qual representa sovint només una força d'inèrcia. És clar que aquestes fortes individualitats són de llur època i, ultra això, arrosseguen tot el pòsit del passat, que ajudà a crear-les. Però elles són l'impuls, la senyera, el crit decisiu sovint, que s'imposa amb lluita o per suggestió sobre les col·lectivitats i les condueix. En canvi, quan la mas-

54. H. Brocher, *Le Mythe du Héros et la mentalité primitive*, Paris, 1932, p. 30 i seg.; p. 89 i segs.

55. Huizinga, *Sobre el estado actual de la ciencia histórica*, Madrid, 1934, p. 76.

56. Huizinga, *op. cit.*, p. 92, afegeix: «L'esperit dels temps moderns, amb la seva nova veneració pel col·lectiu, amb el seu odi contra tot individualisme, ha cridat amb una gran convicció: no són els herois, els individus els qui fan la Història, sinó els grups, les classes, els pobles, les races».

sa obra sola, per ella mateixa, és solament per reflexos i encara de manera episòdica ⁵⁷.

Aquest és l'estil de la vida antiga i es reflecteix — repetim-ho — en la concepció aristocràtica que el món antic tingué de la Història.

És més, sovint en les pàgines de l'antiga historiografia i de l'epopeia trobem algun cabdill voltat d'una atmosfera religiosa — per exemple, Alexandre el Gran i Escipió l'Africà —. Aquesta atmosfera és un fluir, encara, pels camins històrics d'una deu mítica, és l'antic heroi que sobreviu com un ésser diví en la consciència i la fe del món antic; és l'heroi de qui ens diu Heraclit: «Allí, davant d'aquell que és, els herois s'aixequen i esdevenen guardians que vigilen els vius i els morts» ⁵⁸.

Aquest torregar de l'heroi i del cabdill s'acusa encara més si posem atenció un moment en el fet que la primera historiografia és una branca que s'esqueixa de l'epos.

Els mites són la primera història de Grècia i per als grecs tingueren valor de tradició històrica, tant més que, avui, les descobertes de Forrer ⁵⁹ acosten les dades històriques suara conegudes pels textos hetites a l'elaboració llegendària de la mitologia. Aquests mites són després elaborats per l'èpica edica i jònica i, més tard, per la Grècia pròpia, en el període que va des de l'emigració dòrica al segle VII a. Cr.

Acarades aquestes narracions mítiques als grans problemes cosmogònics o escatològics, el moviment colonial els dona un tombant d'interès humà i, aleshores, s'insinua baldament amb timidesa, l'objectiu moral: la *Iliada* exposarà la ira funesta d'Aquilles i increparà «la discòrdia odiada dels déus i dels homes».

A continuació, l'afany insatisfet de coneixença organitza sistemàticament els materials llegendaris tradicionals en forma de narracions completes, entre el 700 i el 600

57. K. Breysig, *Vom geschichtlichen werden*, 2 vols., Stuttgart, 1925-1926.

58. Fragment 62 de H. Diels (*Die Fragmente der Vorsokratiker*, 4^a edició, 3 vols. Berlin, 1922; vol. I).

59. *Vorhomerische Griechen in den Keilschrifttexten von Boghaazköi*, publicat a *Mitteilungen der deutsch. Orientgesellschaft*, 1924. Segueixen altres treballs a aquesta publicació.

a. Cr.: Cicle trojà, Cicle d'Èdip, Cicle dels Argonautes, etcètera.

A la Grècia europea, Hesíode obre nous camins i crea l'epopeia didàctica; i els poetes de la seva escola — primera meitat del s. VI — les genealogies mítiques dels senyors sota la protecció dels quals viuen. Cosmogonies i teogonies que relliguen el present amb el passat heroic i diví. En aquest sentit l'èpica genealògica és precursora de la història com a producció d'un intent de sistematització cronològica, i tenen els seus autors una idea que fan història: «si l'aede, servidor de les Muses, celebra les gestes dels homes antics i els déus venturosos que habiten l'Olimp» ha dit Hesíode⁶⁰. Conscient també de la *utilitat* del seu treball, car Hesíode ha escrit que narrar les gestes dels déus i dels homes antics alleuja els neguits dels homes⁶¹. Com el primitiu interès geogràfic que neix de la colonització grega s'expressa en les llegendes de l'*Odíssea* i en el cicle dels Argonautes.

Però quan l'esperit grec arriba a maduresa, concep l'interès científic i crític, i els primers prosistes de Jònia, *λογιστοι*, repeteixen les antigues llegendes més o menys racionalitzades, com Ferecides de Siros, que exposà les doctrines cosmogòniques en sentit oposat a la tradició, però sota la influència òrfica.

La historiografia, però, neix pròpiament a Milet, centre de navegació i de comerç, centre també de les primeres guspises d'esperit científic grec. Els homes es posen en contacte, pels viatges, amb la diversitat humana — usos i tradicions de pobles diferents —, i pel contrast el que veuen cada dia pren un interès, allò mateix que abans era inadvertit ara s'omple de llum i la casa i la ciutat escalfen els cors al retorn de terres llunyanes. La geografia ajuntada al passat farà néixer el primer historiador, Hecateu de Milet (segona meitat del s. VI). El present li féu escriure una descripció de la terra habitada (*περίοδοι γῆς*), l'elaboració de la qual el dugué a veure amb ulls de crític el passat mític de Grècia, que no rebutja, però al qual aplica, en les *Γενεαλογίαι*, el seu racionalisme. Per això, davant de les tra-

60. *Teogonia*, 99-101.

61. *Ibid.*, 98-103.

dicions gregues usará de l'expressió «allò que diuen els grecs» i les primeres paraules de les genealogies seran: «Escriu sobre aquestes coses de la manera que em sembla que és la veritat» (Jacoby, fr. I). Fórmula que després es perpetuarà en la historiografia grega i romana: *plura transcribo quam credo*, dirà Q. Curci. Aquest esperit crític retrocedirà en l'obra d'Heròdot, que recull i duu a l'Atenes de Pèricles l'herència d'Hecateu. En tant que a principis del s. v, Acusilau d'Argos duu a prosa jònica el material de les genealogies hesiòdiques, obra paral·lela a la que emprengué, per als mites àtics sobretot, l'atenès Ferecides. Tendència que termina en l'obra de mitògraf, genealogista i cronologista d'Hellànic de Mitilene.

Però en tots ells, àdhuc en els historiògrafs sicilians, començant per Antíoc de Siracusa, que fa arrencar la història de Sicília del mític Còcalos, el primer que escriví sobre els orígens de les ciutats italiotes (περὶ Ἰταλιῶν) quan encara el nom de Roma no havia traspassat el Laci, el pensament es lliga amb els mites i adopta la forma que l'entusiasme per l'heroi mític donà a teogonies, cosmogonies, genealogies, narracions èpiques i narracions històriques. Ara que aquestes narracions no foren ja solament poesia, sentiment, sinó també pensament, es a dir, història pròpiament dita.

En alguns d'aquests historiadors la força de sentiment té tremolors de poesia, d'autèntica poesia èpica sentida líricament, sobretot en els autors de contextura mental afermada a una fe sincera i ingènua, com Heròdot, que com Èsquil té una concepció religiosa de la vida: creença en els déus de la tradició que tutel·len les lleis morals, creença en el fat inexorable revelat en els prodigis i els oracles, en les lleis divines que restableixen l'ordre i equilibri del món natural i del món moral. Per això la mateixa enveja dels deus (φθόνος θεῶν) que llampa Prometeu, no consent als homes grans pensaments (III, 40), i l'home troba en la glòria i la grandesa el motiu de la caiguda, car ultrapassa la mesura humana amb la seva supèrbia (ὑβρις), fins a caure fatalment en la ceguesa d'esperit que el duu a la ruïna (ἄτη). És per això que els pobles decauen i moren en espera d'altres que s'aixequin sobre el lloc d'ells. Cicle fatal per als homes i per a les nacions.

En major o menor grau, aquest sentit esquilià religiós i moral travessa — foc viu o foc somort — tota la historiografia antiga. La inexplicable caducitat de les coses, la fràgil felicitat i bellesa de la vida humana que passa i no torna mai més, en resum, el misteri de la història que roman insoluble, dóna un accent de pessimisme — certament incoherent com tot pessimisme — i de malençonía als historiadors, com a tantes ànimes antigues, àdhuc quan amb aire desimbolt i platxeriós aconsellen de no cavillar sobre el que ens durà el futur. Bé diu Croce: «Allò que no es comprèn no es domina, al contrari, ens domina o, almenys, ens amenaça, i pren aparença de mal; d'aquí que la disposició psicològica dels antics envers la història és, per dir-ho així, pessimista en general»^{61 bis}. Tots els historiadors romans serveixen la imatge de l'antiga virtut de Roma com d'una cosa que ja no tornarà i saben que la senyoria de Roma un dia passarà també; sentiment que palpita en la meditació malencònica d'Escipiò Emilià sobre les ruïnes de Cartago.

En el fons d'això cal reconèixer dins la historiografia antiga un subcorrent vital de sentiment que alena amb un tal vigor, que més aviat la fa semblar poesia: poesia èpica travessada de lirisme. Quan Aristòtil⁶² postula la superioritat de la Poesia sobre la Història, ho fa per un mer criteri estètic, el d'unitat d'acció en la poesia, sense que adverteixi cap altre diferència.

Senyoreja en la història antiga l'home, com el seu predecessor, l'heroi, senyoreja en l'èpica. Com aquesta, la història té objectius pràctics; adoctrinar; i així ensenya moral, alligona el polític; o simplement vol plaure, *delectare*.

Àdhuc un historiador com Tucídides, que essent contemporani d'Heròdot en sembla tant distant, alliberat del meravellós, va a la història amb un pur interès intel·lectual pel passat, troba que aquest passat constituirà experiència útil per a l'esdevenidor⁶³. La història és obra dels homes, el meravellós és un residu irracional com l'inaferrable atzar

61 bis. *Teoria e Storia della Storiografia*, 2ª ed., Bari, 1920; p. 177 segs. *der griech. Historiographie*, en *Klio*, IX (1909), p. 80 segs.; E. Taubler,

62. *Poet.*, XXIII.

63. I, 22, 4.

(τέχνη), que l'historiador ha de reduir a justes proporcions, presentant l'acció decisiva de la raó (γνώμη) en l'ordre dels fets humans: és damunt d'ella que el polític ha de recolzar-se⁶⁴, sense alhora oblidar l'imprevist de la fortuna. Concepció del polític que té relleu sobretot en l'elogi dels atenesos per Pèricles⁶⁵. La història així pren un interès purament intel·lectual pel fet polític i alligona el polític: cal, doncs, que la psicologia de l'home-individu aparegui claríssima, determinant i impulsant el fet històric.

Des d'Isòcrates la historiografia entra en altres camins, malgrat que continuï l'antiga tradició dels seus precedents poètics. La història retòrica té una finalitat, produir una *commoció* preparatòria de la virtut, un entusiasme; o bé, com l'aede hesiòdic, dur el repòs als esperits amb el variat espectacle del passat⁶⁶.

Aquest segell el durà ja sempre més: *opus oratorium maxime* dirà Ciceró⁶⁷. Cimeja en ella l'home-heroi, car l'art heretat dels èpics encara treu guspíres per fer vius l'interès artístic i l'alliçonament moral adreçat a homes i no a l'home abstracte⁶⁸. Aquest senyorejar de l'home durà amb el temps a la història novel·lesca i a la biografia, quan l'estructura històrica trobi el clima de reacció dels individus davant l'aniquilament de la democràcia i de la llibertat política, com durà al cosmopolitisme dels cíncics i dels cirenaics, a la recerca de la llibertat interior en la moral, i àd-

64. III, 97, 1; IV, 10, 1.

65. II, 40, 3.

66. Sobre la historiografia grega vegi's K. Wachsmuth, *Einleitung in das Studium der alten Geschichte*, Leipzig, 1895; J. B. Bury, *The ancient Greek Historians*, London, 1909; E. Pais, *Della storiografia e della filosofia della storia presso i Greci*, Livorno, 1899; F. Jacoby, *Über die Entwicklung der griech. Historiographie*, en *Klio*, IX (1909), p. 80 segs.; E. Taubler, *Tyche*, Leipzig, 1926; Fr. Leo, *Die griechische-römische Biographie*, Leipzig, 1901; S. Bruns, *Die Persönlichkeit in der Geschichtsschreibung der Alten*, Berlin, 1908; B. Lavagnini, *Saggio sulla Storiografia greca*, Bari, 1933. Sobre els caràcters de la historiografia romana comparada amb la grega, vegi's E. Pais, *Problemi di storia antica*, Bari, 1932, p. 225 segs. Per als fragments d'historiadors grecs, vegi's C. Müller: *Fragmenta historicorum graecorum*, Paris, Didot, 1841-1868 i els dos vols. de 1870 i 1874; F. Jacoby, *Die fragmenta der griechischen Historiker*, I (Genealogia i Mitografia), Berlin, 1923; II, (Història cronològica), 1926.

67. *De leg.*, I, 2, 5.

68. Vegi's, com un exemple entre altres, la figura de Filip de Macedònia dins l'obra de Teopomp, autor, per altra banda, obsessionat per la moralitat privada.

huc en les arts plàstiques al retrat, que ja una expressivitat creixent anunciava.

La historiografia romana neix sota el signe de la historiografia grega i de l'èpica històrica alexandrina (Nevi, Enni). L'heroi històric auriolat de mite, la individualitat destacada de la vella cohesió col·lectiva, és reprès pel *dux* quan encara la concepció estatal romana viu de l'antiga concepció de la *gens* i procura, tot just sortida Roma del domini etrusc, conservant la pompa i la mà forta de la més alta magistratura, però substituint la magistratura única del *zilax* per la doble magistratura a precari de les ciutats itàliques, prendre precaucions a fi que ningú no surti dels rengles i es destaqui prou per a fer-se distint del grup dels companys. Apliquen, doncs, el principi de la *collegialitat* sobre la base de la *par potestas* que segurament responia a la vella vida col·lectiva dels poblats formats de *gentes* (vegi's els *octouiri* sabins, els *marones* umbris), alhora que la passió política i l'ambició ajuden a la transposició del *producte* grec al clima romà. Els vells annalistes i els poetes com Enni, o són homes d'Estat o protegits d'aquests. El prestigi de la Història grega els diu, àdhuc, a incorporar-ne substància.

Ultra això, acreix també l'exaltació dels individus, infla, àdhuc, llurs gestes el fet de la incorporació del contingut dels *tituli* i dels *elógia* a la naixent historiografia. Amb el temps, el nombre dels documents privats augmenta a mesura que noves famílies adquireixen els honors dels càrrecs. Així és possible que diverses famílies s'atribueixin els mateixos fets⁶⁹. Ciceró reporta⁷⁰ com les famílies recollien les *laudationes mortuorum* i les conservaven per a record de les glòries del casal (*ad memoriam laudum domesticarum*) i per exaltar la pròpia noblesa (*ad inlustrandam nobilitatem suam*), i com aquestes *laudationes* han alterat la història per afany d'exaltament de nissagues.

Sabem que Appi Claudi exposà en el temple de Bellona les imatges dels seus avantpassats amb inscripcions referents a llurs gestes⁷¹. Fou, segons E. Pais, un protegit d'Appi Claudi, l'edil curul plebeu Gneu Flavi, qui pu-

69. Ciceró, *Brut.* 16, 62; Cf. Livi VIII, 40 i IV, 16, 4.

70. *Brut.*, 16, 62.

71. Plini, *N. H.* XXXV, 12.

blicà els *Fasti*, i el seu nom resta unit estretament a la més antiga relació cronològica concernint la història de Roma ⁷².

Q. Fabi Píctor i L. Cinci Aliment, que escriuen en grec, són magistrats i combatents de la segona guerra Púnica, G. Acili és, tal vegada, l'interpret dels tres filòsofs grecs Carnèades, Diògenes i Critolau. Escipió Africà escriu en grec a Filip V una relació de les seves campanyes hispàniques. P. Corneli Escipio, fill de l'Africà, escriu també història en grec, igualment que A. Postumí, cònsol el 151 i el 146 a. Cr.

Enni, protegit i amic del gran Escipió, escriu sota la influència de la poesia històrica alexandrina, i reflexos dels versos ennians arriben fins a T. Livi. La glorificació de les famílies patrícies és patent en els fragments arribats a les nostres mans.

D'on resulta que certes famílies romanés tenen una certa actitud estereotipada, actitud que van prenent poc a poc: els Manli i els Furi són predestinats pels déus a combatre contra els gals; els Corneli contra Àfrica. E. Pais ⁷³ ha observat que certes particularitats polítiques i morals de les quals les famílies s'enorgullien foren dutes enrera, fent participar tots els avantpassats en les gestes de membres il·lustres de la *gens*; d'on actituds i situacions polítiques hereditàries de tal o tal *gens*, causa, en la historiografia, de moltes duplicacions per anticipació. Això duia a la creació d'una aristocràcia gairebé mítica que ja els historiògrafs, seguint Timeu, poden relligar amb el mite grec del cicle troià. És, en part, degut això a una concepció de la vida afectada de la idea de *gens*, segons la qual els béns materials i la glòria esdevenen el patrimoni col·lectiu de la família, com jurídicament tot allò que obtenia el fill era propietat del pare ⁷⁴.

Els historiadors grecs ja no solament afalaguen Roma, sinó també les més il·lustres famílies, com els Calpurnis, als quals són atribuïdes ascendència mítica i aventures sem-

72. E. Pais, *Ricerche s. Storia e s. Diritto pubblico di Roma*, vol. II, Roma, 1916.

73. *Storia di Roma* (3ª edició), vol. I, Roma, 1926, p. 187 segs.

74. Cic. *De leg.*, II, 24, 60; Plini, *N. H.* XXI, 7; *Dig.* XLVIII, 5 fr. 22.

blants a les dels antics herois grecs. Els Emilis són posats en relació amb Troia i els reis d'Alba ⁷⁵.

Nevi recull la tradició grega de Timeu ⁷⁶; Enni glorifica les gestes dels Escipions, Fulvis, Cecili Metel i altres primats romans. L'un i l'altre poeta reproduïen respecte a Roma el que per diverses ciutats gregues havien fet Apolloni de Rodes, Rianos de Creta, Licòfron i Euforió de Calcis i l'exemple també del que havien escrit a honor dels Seleucides, dels reis de Pèrgam i de Bitínia, Demòstenes de Bitínia, Museu d'Efes i Simònides de Magnèsia.

Els homes d'Estat grecs, com Lisandre i Agesilau, saberen rodejar-se de poetes, i a exemple d'ells Fulvi i Escipió tingueren Enni a llur vora.

Enni havia estat dut a Roma per Porci Cató, el primer que el pren sota protecció. Cal remarcar aquest fet, car denuncia en el Censor, en la primera època de la seva vida, un desig no gaire llunyà dels Lisandres i Agesilaus grecs.

Cató passava per Sardenya el 204, ja separat d'Escipió, quan, entre els soldats *socii* dels romans, troba el poeta rudi. Cató porta — al nostre parer — ja en el més íntim, l'ambició d'un gran cabdill, i aleshores per als seus somnis, secretament covats en la vida militar ja des de Tarent (quan fou hoste i amic del filòsof Nearc), somnis que abrandaven potser, els elogis del seu amic i animador Valeri Flac, cobreix un poeta que el servirà. Enni arriba a Roma dut per una ambició que no es veuria satisfeta mai. Després retrobem Enni entre els enemics de Cató. L'havia allunyat l'aspror, la gasiveria, la rüdesa d'aquest. Cal imaginar un poeta d'educació grega en l'amistat d'un home que, al dir de Plutarc, mai no havia portat un vestit que valgués més de cent dracmes i que bevia, àdhuc quan era pretor o cònsol, el mateix vi que els seus treballadors; que per a sopar no havia comprat mai de la plaça per més de trenta assos de vianda; que una vegada adquirí per una herència un tapís brodat de Babilònia, però se'l vengué tot d'una; que ni un dels seus masos era emblanquinat; que

75. Pais, *op. cit.*, p. 51. Hegesiàanax, ambaixador d'Antíoc III de Síria, escriví sobre la descendència troiana de Ròmul. Vegi's Fr. Susemihl, *Geschichte der griechischer Litteratur in der Alexandrinerzeit*, Leipzig, 1891, vol. II, p. 31. Fabi Píctor havia recollit aquesta llegenda.

76. Scala, *Römische Studien*, Innsbruck, 1893.

mai no havia pagat més de mil cinc-centes dracmes per un esclau, ja que en necessitava no de tendres i en la flor de l'edat, sinó de treballadors i robustos, com ara minyons d'estable i bovers, i en ésser vells, creia que els havia de vendre en comptes de mantenir-los sense cap profit⁷⁷. Duresa de cor sovint manifestada per l'auster polític davant del públic. «Escipió, a requesta de Polibi, li parlà una vegada en favor dels bandejats d'Acaia, i després d'un llarg debat al Senat, en el qual es concedia als uns el retorn, i als altres se'ls negava, Cató s'aixecà i digué: «Com si no tinguéssim res més a fer, ens estem ací tot el dia asseguts, debatent si uns quants vells grecs han d'ésser enduts pels enterraments nostres o pels d'Acaia»⁷⁸. Plutarc, en resum, jutja que Cató no pensava que d'home a home existeixi cap lligam, sinó el del profit⁷⁹. En contrast amb això, Enni trobà en els Fulvis i els Escipions tracte agradable, condescendència liberal, humanitat, to superior de vida. Amic dels dos Fulvis⁸⁰ — pare i fill — forma part, en 189, del seguici del cònsol M. Fulvi Nobílior, cap de l'expedició militar a Etòlia que acabà en la caiguda d'Ambràcia, per bé que el poeta no en va treure més botí que una clàmide⁸¹. Cinc anys més tard, Q. Fulvi Nobílior, fill de Marc, en fundar les colònies militars de Potència i Pisàurum obtingué per al poeta un bocí de terra i la ciutadania romana de què estava tan orgullós:

Nos sumus Romani qui fuimus ante Rudini.

Q. Fulvi Nobílior pagava així el llibre XVe dels *Annales*, on el poeta celebrava la glòria conquerida pel seu pare amb la presa d'Ambràcia, i la *praetexta* titulada *Ambràcia*. Els enemics de Fulvi al Senat feren declarar a aquest que «*Ambraciam ui captam non uideri*»⁸², i el triomf que demanava el cònsol no fou decretat fins a l'any 187. Polibi no parla de l'assalt d'Ambràcia; la versió que interessava a Fulvi devia ésser la del llibre XV del poema del seu protegit, i la de la tragèdia *praetexta*, representada en els *ludi*

77. *Cat.* IV, 4-6.

78. *Ibid.*, IX, 2.

79. *Ibid.*, V, 1.

80. Els *Fulvii*, però, pertanyen a la més antiga noblesa plebea.

81. Simmac *Epist.* I, 20, 2.

82. Livi, XXXVII, 50, 8.

scaenici del 186, en ocasió del triomf consular. Enni tributà a l'amic l'honor de les seves lloances, i sospitem que fou per temor d'això, que Cató fa retrèts a Nobílior, com si fos cosa vergonyosa haver dut poetes a la seva província⁸³. Ciceró, que dóna la notícia, afegeix: «I fou Enni, com sabem, aquell que Nobílior, essent cònsol, dugué a Etòlia».

Pels mateixos motius Enni troba en el cercle dels Escipions, una amistat tota humana en el ple sentit del mot i una ampla comprensió. Passats molts anys, encara Ciceró i Livi⁸⁴ creuen reconèixer la seva imatge en una de les estàtues del sepulcre dels Escipions. A les gestes de l'Àfrica dedica gran part del llibre IX dels *Annales* i el poema panegíric *Scipio*. El poeta és endut de l'entusiasme per l'heroi que abans del combat encoratja els seus soldats amb el cap tan alt i els ulls tan plens de joia, que ja hom el diria vencedor⁸⁵.

Heus aquí la historiografia en prosa i en vers que troba Cató. País ha provat que tota l'annalística romana del segle III, com la de les èpoques gracana i sullana, fou escrita sota la pressió de les mateixes preocupacions polítiques, i que els fets narrats foren sotmesos als punts de vista morals i polítics del temps i de l'ambient en què visqueren els annalistes. La llegenda troiana, el mite grec en el començament de la història de Roma venia de l'ambició de no aparèixer als ulls dels grecs com a *barbari*. La historiografia era un mitjà de propaganda política, diu E. País; per això podem afegir que si d'una banda escriviren en grec per atreure's l'opinió pública hellènica Fabi Píctor, Acili, Escipió i Postumi, de l'altra reflectiren també tots ells les ambicions, aliances i odis de les famílies dels *principes urbis*. Més tard, l'historiador intentà desemmullar aquestes interferències d'interessos privats; però, en resum, la glorificació dels grans casals continuà més o menys fent poc destriable la veritat històrica. Molt temps després Tàcit ens és testimoni com la glorificació dels grans patricis fou substituïda per la glorificació de les famílies imperials o l'odi contra elles⁸⁶. Cató escriu la seva obra històrica en

83. Cic. *Tusc.* I, 2, 3.

84. Cic. *Pro Arch.* 9; Livi, XXXVIII, 56, 4; Ovidi *AA* III, 409; Plini *N. H.*, VII, 31.

85. Livi, XXX, 32, (8).

86. *Hist.*, I, 1.

llatí per causa del seu orgull de magistrat romà que estima poc decorós parlar la llengua dels vençuts, com tampoc parlarà grec a Atenes tot i que el sap⁸⁷. A primera vista sembla que tracti d'esborrar les ambicions personals suprimint els noms propis i deixant solament els càrrecs, però bé es veu troba lloc per a la seva ambició quan, sense indicar nom, pot posar en evidència els seus propis serveis a Roma, inserint tots els seus discursos. No és possible que simplement admetéssim els *Origines* com una part del seu programa nacionalista, antihellenista, com una pura i simple reacció contra l'esperit grec. En la concepció dels *Origines* hi ha una reacció, però una reacció molt més complexa.

Cató no fou aliè a l'interès del seu temps per la cultura grega. Plutarc i Ciceró ens diuen que de jove escoltà a Tarent els discursos del neopitagòric Nearc i conegué les doctrines platòniques⁸⁸, encara que els mateixos autors en altres llocs afirmen que estudià les lletres gregues essent ja vell⁸⁹. Sospitem que la contradicció arrenca del testimoni del mateix Cató, entestat a mantenir aparentment una actitud de menyspreu de cara al món hellènic. Coneixia la història grega, i aquesta coneixença contribuï a la seva victòria de les Termòpiles l'any 191, perquè es recordà del famós encerclament de Leonidas⁹⁰. Sent admiració per Temístocles, Pèricles i Epaminondas⁹¹. Compara el tribú Cedici amb Leonidas⁹². Plutarc ens diu que els seus escrits són moderadament brodat d'opinions i històries gregues, i moltes versions literals han trobat lloc entre les seves màximes i proverbis⁹³. Ell, però, feia aparença de menyspreu i d'aversió a la cultura grega: «Es mofava — diu Plutarc⁹⁴ — per un punt d'honor, de tot l'art i la cultura grega». Dirà de Sòcrates que era un xerraire i un revolucionari. Per disposar el seu fill con-

87. Plut. *Cat.* XII, 5-7. El mateix va fer Paulus Emili (Livi, XLV, 29); després aquesta afectació ve a ésser obligada per al decòrum dels magistrats romans, cf. Valèri Màxim, II, 2, 2.

88. Plut. *Cat.* II, 3-4; Cic. *De Sen.*, 12, 39; 21, 78.

89. Plut. *ibid.* II, 5; Cic. *Acad.* II, 5; *De Sen.* 8, 26; 9, 28.

90. Plut. *Cat.* VIII, 13.

91. Plut. *ibid.*

92. A. GeHí, *N. A.* III, 7.

93. Plut. *Cat.* II, 6.

94. *Cat.* XXIII, 1 segs.

tra la cultura grega, declararà que «Roma perdrà el seu imperi quan s'haurà infectat de les lletres gregues». Però, repetim-ho, això és sols una part dels seus veritables sentiments, car en la concepció i el contingut dels *Origenes* seguí de prop les obres gregues, sobretot sicilianes i massaliotes; féu un resum d'Euforió i de Timeu⁹⁵, prengué de la cultura grega el que bonament li permeté el seu esperit rural, però al mateix temps instintivament endevinà o sentí el que li mancava de finor per a entendre-hi, i per això el menyspreu o la burla li eren una defensa enfront de la posició senyorívola, d'humana comprensió de l'hellenisme, d'algunes famílies patrícies. Cató era *homo novus* i, per tant, mancat de tradició familiar d'educació: vegi's, en canvi, el que serà el seu descendent Cató d'Útica, producte ja d'una tradició.

Hi ha, evidentment, una reacció anti-hellenista de Cató, filla no solament de la incomprensió, sinó també d'un instint de romà que serva les tradicions pairals enfront d'unes novetats que podien semblar un perill. A Cató, però, el problema no es presenta teòricament formulat; és solament alguna cosa viscuda, intuïda; desvetllada, en realitat, per raons que concerneixen més aviat interessos i sentiments personals recelosos. Si arriba a formular un mal averany sobre la influència de la cultura grega a Roma, en realitat, el seu pensament no té una maduresa teòrica: és Escipió odiat per Cató, i després tot el que estima i representa Escipió, la influència de la cultura grega, per tant, com altres coses, allò que enclou en la fatal generalització a què arriba.

Per a Cató fou claríssim el perill de l'hellenisme, si l'hellenisme era el que significava l'actitud del filòsof Carnèades. Aquest maldava per persuadir els romans que el decret que castigava els atenesos pel saqueig d'Oropos, era mancat de fonament ètic. Que si els romans haguessin volgut seguir un criteri de justícia, hauria calgut que, ells els primers, renunciessin al domini d'altres pobles, retiresin llurs exèrcits i visquessin honestament a casa d'ells. Però en un altre discurs demostrava com hi havia possi-

95. Vegi's A. Rosenberg: *Einleitung und Quellenkunde zur römischen Geschichte*, Berlin, 1921, p. 163 segs.

bilitat de veure allò mateix segons criteris diferents. Aquesta ostentació de subtileza, de superioritat mental, atreïa naturalment la joventut encuriosida. Però Carnèades afegia que la justícia i les lleis eren convencions establertes pels homes per a llur utilitat i variables segons les circumstàncies. Hom no sabia així on era la veritat. Aquestes doctrines eren un risc àdhuc per als fonaments mateixos de la política sobre la qual recolzava el domini romà; era, a més, perillosa per a la joventut. Cató veié clar el perill d'aquest escepticisme i assolí del Senat que els tres filòsofs fossin enviats de nou a Grècia. Critolau era peripatètic, Diògenes estoic, res de perillós no hi havia en llurs doctrines, però foren compresos en la mateixa mesura. Cató aprofità el motiu seriós que existia contra l'un d'ells, el més popular i admirat, per a atènyer tot el que significaven.

Quan es parla de la lluita contra l'hellenisme de Cató, s'infla aquest concepte i se li dona l'aparença que un home i un partit nacionalista lluiten contra una novetat aleshores arribada. No, la influència grega és ja iniciada en l'alba de la història romana, en realitat és una influència helleno-itàlica que s'insinua pas a pas en l'element més àgil, més obert de Roma: alguns homes de la *nobilitas* i el nucli urbà. Les necessitats i la lluita per la vida feren que durant molt de temps una cohesió ferma de grup mantingués l'Estat romà dins d'una concepció collectivista, en la qual els mots d'ordre són solidaritat, sacrifici anònim i disciplina. La urbs és la cruïlla de tots els camins del món i els ulls s'hi obren més aviat a perspectives de tota mena. L'element rural — al qual pertanyia Cató — endura molt de temps les obstinacions conservadores, els vells costums, sent més profundament la solidaritat de grup, els lligams de la terra i de la família. La concepció colectiva de les antigues *gentes* perdura en la complexitat romana fortament segellada per la influència rural.

Cató, instintivament, és el representant d'aquesta vella i primària concepció tribal en lluita contra la concepció individualista que té el seu seient a Atenes; històricament l'antagonisme es prolonga segles i és la lluita del camp contra la ciutat. De la vella concepció rural Roma servirà llarg temps un dualisme moral. Una moral positiva

que arrenca de la concepció agonística grega i una moral negativa (*alterum non laedere*), segons la qual la impecabilitat és la virtut. És la concepció jurídica del *uir bonus*. Hi ha uns lligams jurídics entre els homes i els déus, n'hi ha entre els mateixos homes: són un contracte que cal respectar; la pregària té els seus mots precisos, els sacrificis tenen un ritual precís, entre els homes cal respectar la paraula donada. La consciència moral romana en la seva etapa rural no passa d'un formalisme ètic: aplicació de la lletra de la justícia independentment del seu contingut moral: *strictum ius* i *bona fides* a la base del pensament moral.

La doctrina de la *aequitas* pas a pas anirà obrint-se camí en la consciència moral romana. El cercle dels Escipions, que, ja en la seva extrema vellesa Porci Cató encara pogué veure, fou el nucli d'on irradià aquesta nova consciència. Les ensenyances de Paneci, el filòsof estoic, ja es traeixen en la discussió entre l'orador Sulpici Galba i el jurista P. Licini Crassus, cap a la meitat del segle II a. Cr.⁹⁶.

Cató viu els dies de sembra d'una cultura, d'una nova visió de la vida que substituirà la *bona fides* per la *benivolentia*, el *strictum ius* per l'*aequum* (*δίκαιον*) i el grup familiar més o menys ample per la *humanitas* (*φιλοφροσύνη*). D'altra banda la concepció intel·lectualista de la moral socràtica i la «llibertat» estoica, empenyen a Roma la creixença de l'individualisme. El *uir praeclarus* és el resultat d'una idea agonística ben grega: tendència a assolir la victòria destacant-se per damunt de tots; tendència a la *construcció* de la pròpia personalitat, del propi caràcter, de la pròpia existència. Per aquest motiu, això apareix en contradicció amb el vell fons de la consciència romana que procurava dissimular l'individu, els trets individuals, sota l'estricta correcció uniforme del *uir bonus*. En l'organització col·lectiva del conservadorisme rural romà, una moral negativa és escaient. Després el desenvolupament conscient i fort de la voluntat trencarà els estrets lligams que anullen la individualitat. Aquesta, una vegada llançada a la vida de la Història, produirà a Ro-

96. E. Pais, *Storia interna di Roma e governo d'Italia e delle provincie dalle guerre puniche alla rivoluzione graccoana*, Torino, 1931, pp. 388 segs.

ma fets d'una complexitat tal, en el lligam d'altres fenòmens socials, que solament llur estudi podria dur clarèdat a certs aspectes de la història de Roma. El grup i l'individu es disputen la vida romana. Adhuc el món religiós és afectat d'aquesta mena de lluita: el culte de l'avantpassat (*Lar*) representa el sentit d'unitat i de nexa familiar; de mica en mica *Genius* i *Natalis* prendran al seu costat una importància cabdal.

Aquest sentit profund de les «novetats» a Roma no el veieren, però, ni Cató ni els vells romans com ell, Fabi Cunctator i Valeri Flac, per exemple, aferrats al *mos maiorum*. Només tingueren ulls per al que era aparent: Carnèades que sostenia adés una tesi adés la contrària; la vergonya escandalosa de les Bacanals; el luxe i la nova llibertat de les dones. D'aquestes aparences deriven els arguments per a llur moviment de *reacció*. En la seva més profunda dimensió, aquesta *reacció* és negativa, un producte de ressentiment. Cató i els seus companys de reacció són els exponents màxims del sentiment de massa, del vell Estat de tendència collectivista, ineficient ja, que es resisteix que el selecte es destaquí dels renglès uniformes, i que exigeix de cadascú un permanent servei anònim. Aquests vells romans semblen uns primaris rurals avançant per la Història. Parem esment que davant del que censuren, davant la valorització que donen a la *novetat*, no presenten més que un *no ferm*; és a dir, les personalitats d'aquests homes són marcades per l'existència d'un món extern a ells; no són l'afirmació d'ells mateixos. Quan lloen i exalten els vells costums, *mos maiorum*, no ho fan amb l'íntima convicció de les excel·lències del passat, sinó amb el sentit ocult de desvaloritzar el nou. Cató, ja ho hem vist, sentí l'atracció de la cultura grega, i de mica en mica es donà compte que era mancat de força per a posseir-la. Imaginem que durant molts anys intentà d'adquirir-la com *aquells altres* a qui era tan habitual, tan *natural*. Quan es sent *impotent*, aparta els ulls amb plena voluntat; en endavant, manté una actitud ferrenya envers ella, i fa mals averanys.

Aquest món extern, aquest estímul extern que provocà la negació catoniana, fou la vitalitat dels homes que assenyalen la plenitud de Roma, els que tingueren per propi

impuls el delit de crear; aquells que no es resignaven a l'angoixa de saber el demà igual a l'ahir, d'anar fent el corriol fressat de sempre, i volgueren intensament el ple aire de nous camins, i construir amb confiança en ells mateixos, amb esperit senyorívol d'independència i cercar la glòria per a Roma i per a ells, una glòria que els faria «semblants a déus». Es la nova exaltació de la personalitat que ofereix als ulls esbatanats de la imaginació arborada en la flama dels herois grecs, la radiant i meravellosa carrera de la glòria.

Qui encarnà aquest nou heroi a Roma fou Publi Corneli Escipió, l'Africà. La figura i les gestes de l'Africà ens arriben riquíssimes en les pàgines de Polibi i Titus Livi⁹⁷. No és lloc aquí de retreure-les. Cal, però, tenir en compte que l'aire èpic que pren aquesta gran figura és degut als materials historiogràfics acumulats per clients i amics entorn d'ell; que Polibi era un amic fidelíssim de la família, que Enni era el seu protegit. Tot amb tot, és possible de fixar els trets essencials.

Pertany a una de les més il·lustres famílies de la *nobilitas* romana. Una d'aquelles famílies els membres de les quals, malgrat que la constitució romana vedava que un ciutadà durés llargs anys en el governament, tingueren prou energia i prou influència per a reeixir a deixar llur empremta en l'obra d'engrandiment de Roma. Foren *gentes* en les quals semblaven hereditaris l'art de governar i l'art de la guerra; talment que sembla un acaparament de l'Estat: els Cornelis, del 200 al 133 ocuparen 18 vegades el consolat, els Postumis 7 vegades, els Valeris 5, els Emilis 6, els Manlis 4, els Claudis també 4 vegades. Alguns, com Sulpici Galba (cons. 211) i E. Quiuci Flaminí (cons. 198) arriben al consoiat sense haver exercit les altres magistratures curuls, àdhuc aquest darrer, passà de la qüestura al consolat directament.

Neix Escipió el 235. Als 17 anys, a la batalla del Tessí salva el seu pare P. Corneli, ferit greument. Dos anys més tard (216) és tribú i es troba en la gran desfeta de Cannes. Salva aleshores un cos de quatre mil soldats. Im-

97. Polibi, X, 2-20; 34-40; XI, 20-33; XIV, 1-10; XV, 1-19; XVI, 23; XXI, 4-25; XXIII, 14. Titus Livi, XXI, XXII, XXV, XXXIX.

pedeix amb amenaces de mort, que un grup de joves patricis abandonin Roma. Als 22 anys és nomenat edil. Arriben els dies de malson del 212 i 211. Livi ens ha deixat un quadre admirable dels comicis al camp de Mart. El poble expectant, el silenci paorós, el sentiment de desastre, ningú que vulgui encarregar-se de l'exèrcit d'Espanya, i Publi Corneli, jove de 24 anys, demana el lloc de perill i de responsabilitat; el calfred d'entusiasme, la votació unànime. Dies després, la reacció de la prudència i el gest precís, just, del jove procònsol, que torna a endur-se'n la confiança general. Tot ell escampa seguretat, la seguretat que ell tenia en ell mateix. De victòria en victòria arriba a Zama. El rècord d'Alexandre el Gran plana damunt d'ell. La comunicació misteriosa amb la divinitat, el gest generós amb els vençuts. «Ànima reial», deia d'ell mateix. Els seus actes prenen l'aurèola del meravellós. Els ibers creuen que ha arribat un cabdill «semblant a un déu». De fet, un gran calculador, com diu Polibi, i home d'una confiança formidable en ell mateix: per tant, destinat a la victòria. Ànima gran i noble, fou sempre amic, i sense recels, amb els seus col·laboradors. La mateixa magnanimitat el féu oposar que Anníbal fos lliurat als seus vencedors: això, digué, no esqueia a la dignitat del poble romà.

Escipió és lluny de la simplicitat dels vells romans. La seva personalitat sedueix molta gent, àdhuc enemics, com Hasdrúbal. Però entorn d'ell es congrien també totes les gelosies, i neix en alguns homes del seu temps un sentiment debellador insadollable.

Cató, quan és qüestor seu a Sicília, li fa retrets pel seu luxe i la magnificència amb què reparteix diners a les tropes. La raó que dona Cató és la necessitat de mantenir la tradicional senzillesa del soldat romà. Escipió menysprea l'estretor d'esperit dels seus detractors. Cató s'uneix a Fabi Màxim en l'afany de descrèdit contra el jove general. Fabi Màxim s'oposa als projectes audaciosos d'Escipió, i es fa tot per posar-li bastons a les rodes. Escipió reïx. Escipió conserva després un lloc preeminent en l'Estat, però no té cura de dissimular l'autoritat, gairebé illimitada, de què gaudeix, ans en fa ostentació, ben al contrari d'E. Quinci Flamini, que té prou traça diplomàtica per mantenir mig oculta la seva influència. Escipió acompa-

nya, com a *legatus*, el seu germà Luci a l'Àsia i en els tractes amb els reis asiàtics fa posar el seu nom al costat del nom del cònsol, únic que podia constitucionalment usar de l'*imperium* i assumir responsabilitat.;

Era evident que aquest prolongat exercici d'autoritat implicava un perill per a la República, quan l'exemple d'Escipió i de Quinci fos seguit per gent sense escrúpols.

Es conegut el procés intentat a Escipió per no haver retut comptés exactes del botí de guerra⁹⁸. El retorn del seu fill presoner d'Antíoc III, la gentilesa d'Escipió amb Antíoc, tot interpretat, sinó com traïció, almenys com a descurament dels interessos romans.

La glorificació de la batalla de Magnèsia i del seu germà Luci en una pintura al Capitoli, acreix les gelosies. No es podia resoldre res a Roma sense el parer del gloriós general, semblava en certa manera més aviat un rei que no pas un ciutadà. El Senat l'obeïa, els censors l'escollien sempre com a *princeps* del Senat. S'afegien petits greuges, enraonies de descontents, i així, entorn d'Escipió anà congriant-se la gelosia oberta dels rivals i l'encoberta de molts amics.

Darrera l'acusació dels tribuns contra els Escipions, hi havia un home, com diu Pais⁹⁹, tenaç i inexorable, que no perdonava. Aquest terrible enemic que apareixia als ulls de tothom com el prototipus de l'austeritat, era M. Porci Cató, que, segons Livi¹⁰⁰, solia malparlar de la grandesa d'Escipió: *adlafrare magnitudine eius solitus erat*. El gest d'Escipió recordant a l'assemblea, en un episodi del procés, que aquell dia s'esqueïa l'aniversari de la batalla de Zama i pregant als quirites que vagin amb ell al Capitoli a retre gràcies a Júpiter, Juno i Minerva, s'enduu darrera seu el poble, que deixa sols al Fòrum els tribuns acusadors. Fou aquest l'últim dia de joia en la seva vida, observa Livi; Escipió es retirà a Litèrnum, i allí morí, re-

98. Polibi XXIII, 14; Titus Livi, XXXVIII, 60-60; Corn. Nepos, *ap. Gelli, N. A.* VI, 19; Val. Max., III, 7, 11; IV, 1, 8; V, 3, 2; Gelli, *N. A.* IV, 18. Vegi's Mommsen *Römische Forschungen*, Berlin, 1864-79, II, 417 segs.; Luca de Regibus, *Il processo degli Scipioni*, Torino, 1921; Werner Schur, *Scipio Africanus und die Begründung der römischen Weltherrschaft*, Leipzig, 1927; E. Pais, *Stor. interna*, p. 314 segs.

99. *Stor. interna*, p. 317.

100. XXXVIII, 54.

fusant les seves cendres a la pàtria ingrata (183 a. Cr.). Liquidat l'Àfrica, encara prosseguí implaçable el procés, dirigit per Cató. Diu Plutarc: Escipió, «d'una gran casa i d'una vera elevació d'esperit, trepitjà les acusacions sota els seus peus, i Cató, no podent fer-lo condemnar a mort, desistí; però cooperà amb els acusadors de Luci»¹⁰¹.

És curiós que el procés, en últim lloc, anà a mans del pretor Terenci Culleó, que molts creien fidelíssim al casal dels Cornelis. Escipió l'havia alliberat de l'esclavitud quan el trobà a l'Àfrica; estava doncs, lligat a la memòria d'Escipió per la gratitud, i amb tot, els enemics l'escolliren per jutge. Terenci condemnà Luci Escipió, el legat A. Hostili, i el quèstor G. Furi. ¿ Per sentit del deure com un romà antic? ¿ Ostentació d'independència justa-ment perquè la gratitud li és feixuga?

Es trobà que L. Escipió no podia pagar la multa. Es procedí a la confiscació dels seus béns, però resultà que el patrimoni no bastava. Fou palès que no s'havien enriquit a costa de l'erari públic, i aleshores foren blasmats el pretor i els acusadors. Però Cató en tragué el seu profit personal: no gaire després (184 a. C.) obtingué la censura. Aleshores encara agreujà la situació moral de l'Asiàtic: li prengué el cavall, mantingut a despeses de l'Estat, i l'esborrà de la llista dels cavallers, situant-lo en l'última classe, en la dels *aerarii*.

Intentem ara, en interès del nostre argument, afegir alguns trets que ens ajudin a dibuixar la figura, espiritual de Cató.

Cató és l'*homo novus*, home rural, gasiu i envejós de la força dels *nobiles*; més encara, si la *nobilitas*, com en el cas d'Escipió, s'esqueia en un senyor magnànim. Cató fou sens dubte un bon general: ell mateix remarca que el triomf de les Termòpiles fou degut a ell. El seu cap en aquella guerra, M. Acili, ens reporta el mateix Cató que després l'abraçà en senyal d'admiració i gratitud. Amb tot, més tard fou enemic implaçable d'Acili. Fins a l'extrema velledat atacà les persones més altes de la noblesa. Això no obstant, era també l'home més temut pels prevaricadors, pels ambiciosos sense escrúpols; per això entorn

101. *Cat.* XV, 2.

d'ell Ciceró, Plutarc, Plini, han creat una atmosfera de lloances.

Quàn fou cònsol lluità com un bon general a Espanya. Ara bé, aquest judici ¿ fins a quin punt no arriba a la historiografia romana pel propi testimoni de Cató? Es possible que fos un bon general, com fou un bon administrador curós i honorable que vetllà pels interessos de la República, però cal no oblidar que ell es tingué per un general no inferior al mateix Escipió.

Plutarc reporta la trigança de Cató a remetre el comandament d'Espanya al seu successor Escipió, «que era enemic seu i solia obstruir els seus èxits». Escipió s'irrità dels procediments de Cató, però aquest, «tractant-lo amb ironia, li digué que Roma fóra molt gran si els il·lustres i nobles no lliuraven la palma de la virtut als obscurs, i si els homes del poble, com ell mateix era, competien en virtut amb els sobressortints per la naixença i la glòria»¹⁰². Pòc més amunt Plutarc reporta les campanyes de Cató a Espanya durant el seu consolat, i afegeix, en lloar les seves virtuts: «I el mateix Cató diu que prengué més ciutats que no pas passà dies a Hispània; i això no és fanfàrria, si és que verament foren quatre-centes».

Ultra això, Cató procura posar de relleu la seva conducta en comparació a la conducta aliena. És d'assenyalar aquest tret, car argumenta a favor del que hem dit més amunt sobre el caràcter de l'auster polític i general: obra més aviat per reacció d'estímul externs. Diu Plutarc: «Quant a ell, diu que no li vingué res de la presa, llevat del que havia begut o menjat. I no és que faci retret, diu, als qui cerquen un profit en aquests casos; però m'estimo més competir en valor amb els més valents, que no pas en diners amb els més rics i en avarícia amb els més avariciosos. I no solament es servava ell mateix net de tota extorsió, sinó també els qui el voltaven»¹⁰³.

Hem alludit suara a les gestes militars de Cató a les Termòpiles (191 a. Cr.), quan acompanyà al cònsol Acili i fou causa de la victòria sobre Antíoc de Síria. Referint-ho, afegeix Plutarc: «Cató, que sempre més aviat era ge-

102. *Cat.* XI, 3.

103. *Cat.* X, 4-6.

nerós, sembla, dels propis elogis, i no defugia la franca fanfàrria com a seqüència de les grans accions, ha esmerçat una màxima pompa en la narració d'aquests fets, i diu que els qui el veieren aleshores perseguint i colpiat l'enemic, caigueren en això, que Cató no devia tant a Roma com Roma a Cató» ¹⁰⁴.

I heus aquí que a propòsit d'aquell mateix home que, en escriure una història de Roma va ometre els noms dels generals, car volia impedir ambicions nascudes d'un excés de glòria, diu Plutarc que Acili, el cònsol, en retre-li gràcies pels seus serveis, afegí: «Ni ell ni tot el poble romà no podrien pagar mai dignament els beneficis de Cató. Després de la batalla immediatament fou tramès a Roma, com a missatger dels seus propis triomfs». I més avall: «Arribà a Roma, on fou el primer d'anunciar la victòria. Omplí la ciutat de joia i de sacrificis, i el poble de l'orgullós sentiment que ja podia dominar tota terra i tot mar» ¹⁰⁵.

Ja en la seva joventut el desig de glòria militar és pròpiament l'esperó que l'empeny. Es revelà cada vegada més, diu Plutarc ¹⁰⁶, com un home nascut «per als grans afers i per a ocupar un lloc directiu en la política». Però feia l'efecte que no estimava la glòria del fòrum, ans «més aviat volia guanyar anomenada en les batalles i campanyes contra els enemics, i era encara un minyó, que ja tenia el cos ple de ferides al davant».

Tenim, doncs, en primer lloc una aspiració de Cató a ésser un gran general, unes formidables pretensions internes reprimides, un orgull irrefragable. Aleshores ve, sens dubte que Cató constata fins a l'evidència, com no volta el seu nom l'aurèola que ell secretament esperava; com, ultra això, és preterit injustament a d'altres, Escipiò per exemple. Quan tindrà la sensació d'impotència, la certesa de la seva inferioritat, resoldrà el conflicte que el neguiteja entre el que vol i el que pot, entre la glòria militar que ha desitjat ardentment i que no li és deferida quan és deferida a d'altres, rebaixant aquesta glòria, àdhuc negant aquesta glòria. Es rebaixa el nivell de valor del que

104. *Cat.* XIV, 2.

105. *Cat.* XIV, 2-4.

106. *Cat.* I, 7.

fou objecte de cobejança en sentir la impotència per a assolir-lo. Cató és un terrassà avariçós, dur per al treball, estimador del guany; enèrgic i honrat en la vida pública, però mossegador rude, sense tradició, desconfiat, feréstec en el tracte; aleshores detracta els rivals, lloant l'austeritat i senzillesa misèrrimes dels antics, la superioritat de l'esperit romà enfront de la *xerrameca* grega,

La càrrega de ressentiment de Cató és encara més evident a qui observa la seva inferioritat d'estament social. Encara en temps de Ciceró els *homines novi* eren vistos amb menyspreu per aquella *nobilitas* orgullosa d'un nom il·lustre, que té darrera seu les *imagines* dels avantpassats que excelleren en el servei de la República. Vegi's, per exemple, en la correspondència de Ciceró adreçada a aristòcrates, la manca d'intimitat, de desimboltura; en general el gran home amb ells no es permet aquelles placenteries familiars, aquell bromejar enjogassat que donen tanta picantor al seu epistolari. En canvi, quin desembaràs, quina familiaritat amb homes com Àtic, Petus i M. Mari!¹⁰⁷ Encara moltíssims anys després, la fina sensibilitat d'Horaci era ferida per aquells que arrufaven el nas davant dels qui no eren fills de pares nobles, en una època en què encara els honors són deferits més al noble que a l'home nou¹⁰⁸. La seva bonhomia li farà dir, per exemple: «Mai no m'avergonyiré d'un tal pare i no m'excusaré, com fan una gran part dels homes, que la culpa no és d'ells, si no tenen pares nobles i il·lustres»¹⁰⁹. En descriure la seva vida, exempta d'ambició, acaba: «Jo amb ella m'acontento i visc més a pler que si haguessin estat quèstors el meu avi i el meu pare i el meu oncle»¹¹⁰.

Cató sent la inferioritat de la manca d'un casal il·lustre. «Els seus avantpassats semblen, diu Plutarc, haver estat gent totalment desconeguda; però el mateix Cató lloa el seu pare Marc, com un home valent i bon militar; diu també que el seu besavi Cató havia guanyat moltes vegades premis del valor, i que havent perdut cinc cavalls de

107. Vegi's Cic. *Verr.* 4, 8; Sallusti *Catil.* 23, 6; W. Warde Fowler *La vie sociale à Rome au temps de Ciceron* (Trad. A. Blandet), Paris, 1917, p. 81 segs.

108. *Satir.* I, VI.

109. *Sat.* I, VI, 89-92.

110. *Ibid.* 130 segs.

guerra en batalles, li'n fou restituit el valor a despeses públiques, en recompensa del seu coratge». Li deien *homo nouus*; però «ell deia que era nou quant a la magistratura i la reputació, però per les obres i les virtuts dels seus avis, era vell entre els vells»¹¹¹. Hem citat ja la seva rèplica a Escipió sobre els avantatges que reportaria a Roma que els homes del poble competissin en virtut amb els sobresortints per la naixença i la glòria. És aquesta una actitud característica del qui es dol íntimament i secreta de manca d'avis nobles. Quan presentà la seva candidatura a la censura, part de la *nobilitas* s'hi oposà, convençuda que «la noblesa aniria pel fang si homes d'ingloriós origen s'obrien camí fins al cim dels honors i del poder»¹¹². Es mullerà amb una dona «més noble que rica», perquè creia en la superioritat de les dones nobles¹¹³.

Ell mateix havent ja esdevingut il·lustre per les seves obres, mullerà el seu fill amb Terència, filla de Paulus i germana d'Escipió el Jove. Així el minyó, afegeix Plutarc, degué «al seu pare d'ésser introduït en una família tan il·lustre»¹¹⁴.

Era famosa la tírria de Cató contra els recercadors d'honors i de fama, i són nombroses les dites d'ell en aquest sentit, plenes d'enginy i de bon seny; però ell s'aixecà en vida una estàtua al temple de la Salut, amb una inscripció que el glorificava per haver salvat «amb les seves útils directives» com a censor, la República Romana. «És l'home que més s'ha elogiat ell mateix», afirma Plutarc¹¹⁵. Plutarc mateix, en comparar Arístides amb Cató, diu: «Per la meua part, jo no blasmo Cató perquè fatxendegi contínuament i es jutgi a ell mateix primer que tothom; i això que diu en un dels seus discursos que elogiar-se a si mateix i censurar-se és igualment absurd». I més avall: «L'afany d'honors és ferotge, i el més gran generador d'enveja, de la qual Arístides era lliure de tot en tot, mentre que Cató n'era d'allò més ple»¹¹⁶.

111. Plut. *Cat.* I, 1-2.

112. *Cat.* XVI, 4.

113. *Cat.* XX, 2.

114. *Cat.* XX, 12.

115. *Cat.* XIX, 7.

116. *Cat.* XXXII, 3-4.

És interessant el contrast entre l'autoritat moral de què gaudia Cató i alguns detalls de la seva vida privada, al menys com ens els reporta Plutarc: la seva avarícia inhumana, el seu abandó del camp, quan veié arruïnada la petita agricultura, pels grans afers, de fonts termals, de factories, de compra i venda d'esclaus, d'usura marítima mitjançant tercer; les seves indignacions contra el luxe i el malbaratament de temps, els teatres i les palestres; també la història grisa de la doneta que tenia a casa quan el fill ja era casat, mal pas del qual surt cercant muller jove, cosa que és difícil de lligar amb una continència de vida esdevinguda proverbial.

Ja molt vell, l'esquerperia de Cató cedí: era quan donava sopars opípars al camp i «considerava la taula especialment creadora d'amistats»¹¹⁷. Era ja quan, sobrevivint a la desfeta de l'esperit antic, ja podia sentir admiració, en certa manera, pel jove Escipió Emilià; aleshores que podia dir: «És difícil, quan s'ha viscut entre els homes d'una generació, de fer la seva defensa entre els d'una altra»¹¹⁸.

Max Scheler ha dit de Cató que era un home ressentit en més d'un aspecte¹¹⁹. Hem tractat de confirmar aquesta observació escadussera del filòsof alemany, fixant els trets psicològics de l'autor dels *Origines*. Basta a Max Scheler l'afirmació de F. Leo que la concepció moral de Cató nasqué del sentiment de la distància que el separava de l'antiga *nobilitas* romana¹²⁰. Hem intentat, nosaltres, veure com neixen a Cató unes pretensions a la glòria militar, irrefrenables, i que, després reprimides, prenen el derivatiu de l'home polític que salva Roma de la davallada a la qual du la corrupció. Cató, per reacció contra les fortes personalitats de la *nobilitas* que assoleixen la cobejada glòria militar, es sent lligat a la idea vella de subjecció al grup, de sacrifici, d'anul·lació de la personalitat. L'instint d'aquest lligament a una concepció en decadència — que

117. *Cat.* XXV, 4.

118. *Cat.* XV, 4.

119. *El resentimiento en la moral*, (Trad. de J. Gaos), Madrid, 1927, p. 184, n. 1.

120. Friedrich Leo, *Geschichte der römischen Litteratur*, Berlin, 1913; vol. I (no en fou publicat cap més, degut a la mort de l'autor), p. 270.

ell endevina en decadència — el fa més apte, més exposat al verí del ressentiment, tant més que la negació de l'individu és menys sincerament sentida per ell. La seva *censura*, la seva prolongada actuació d'acusador, no surten d'una força creadora, són simplement negació i crítica que es nodreixen d'aquell verí. El sentiment de Cató es fixa en Escipió, aquell home que era el que ell secretament desitjava ésser. A mesura que sospita la seva impotència per a ésser el que és Escipió, una impotència que li esdevé clara amb els anys, Cató sent *odi* contra Escipió, i aquest odi reprimit — la ironia alguna vegada serà sols un mantell — arribarà a fer-lo incompatible amb l'existència del seu *enemic*; d'on el procés contra Escipió. Insatisfet, durà el seu impuls negatiu a tot quant tingui a veure amb ell: persones, relacions, manifestacions; generalitza cada vegada més. Ara els seus judicis de valor variaran, ja no és bé aquell bé pel qual ell íntimament havia maldat, l'anomenada és un mal; cal donar amb la Història un ensenyament moral; aquest ensenyament, aquesta exemplaritat per a Cató consistiran a no consignar cap nom de general en les gestes glorioses de Roma. Obsessionat, Cató sent la màgica atracció del poder personal, del nom gloriós — ell que no té avantpassats il·lustres — i passa i repassa per davant del que havia ambicionat per a negar-ho, desviant el seu esperit d'allò que és el seu turment amb un afany esquerp de prescindir-ne. Aquest lent treball de la consciència moral de Cató s'arrossega anys i anys larvat; ja a la seixantena, quan totes les possibilitats són exhaurides, quan en el profund del seu cor així ho sent, quan debellats molts enemics i mort Escipió fa deu anys, apareix en el món romà la formidable superioritat moral de Paulus Emili, que s'enduu totes les devocions, quan la màgia d'aquella glòria és ja sols ombra, arriba a concèbre la Història tal com la veiem en els *Origines* «per justificar l'última constitució de la seva vida valorativa». Però el deliberat desviament no li és sempre possible, i quan es tracta d'ell mateix, traspua l'antic desig de perpetuació del seu nom. «L'esclau ha contagiats el seu senyor», i l'home de Roma que feia història, escriu una obra en la qual per primera vegada treu el cap una

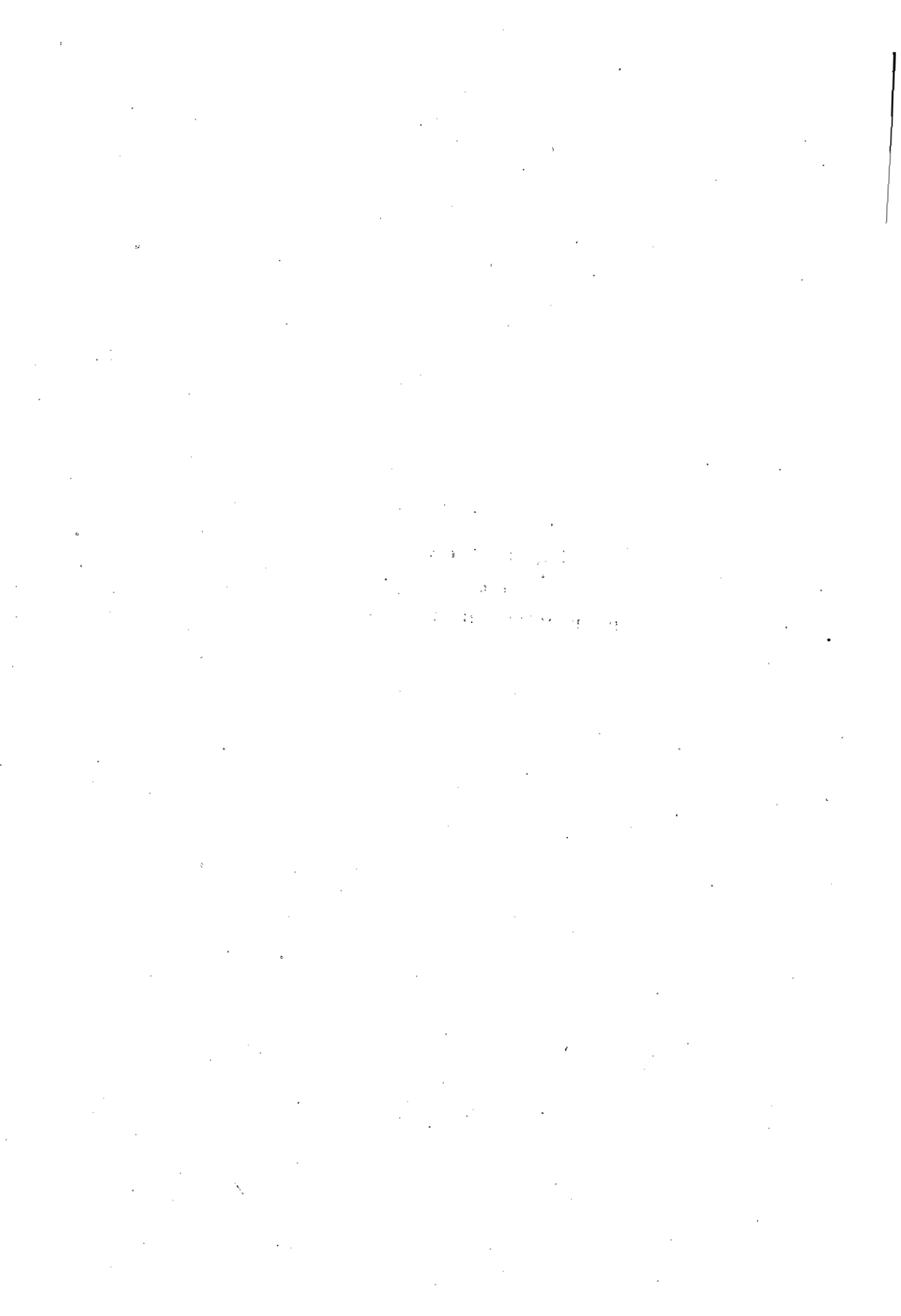
concepció democràtica de la història. Del seu autor digué l'epigrama malèvol¹²¹:

«Pèl-roig, mossegador, d'ulls grisos, aquest Porci, ni mort, Prosèrpina no el vol en el seu reialme invisible.»

Per últim, si ens preguntéssiu si fou la introducció d'un pensament especulatiu en l'empirisme de la historiografia, el que Cató realitzà en escriure els *Origines*, respondríem que no. Cató desfoca la història, infla el concepte del subjecte de la història, mogut per un sentiment. En el seu cas, el motor no ha estat la intel·ligència, sinó un sentiment llarg temps covat que al mateix temps donà caràcter i perfil a tota l'actuació del vell censor «pèl-roig i mossegaire».

121. Citat per Plut. *Cat.* I, 4.

RESPOSTA
DEL
DR. PERE BOSCH GIMPERA

SENYORS ACADÈMICS:

Per disposició vostra sóc jo el cridat a donar la benvinguda al nou acadèmic, el meu amic fraternal, Joaquim Balcells. Es per a mi aquest un motiu d'íntima satisfacció i de legítim orgull, doncs als molts llaços que em lliguen amb el Dr. Balcells, es pot dir que des de la infantesa i a la col·laboració estrètitíssima que amb ell m'ha unit sempre, s'hi afegirà aquest.

Amb el Dr. Balcells varem fer plegats els estudis a la Universitat, amb ell sentírem els mateixos ideals d'estudi i d'humanisme, amb ell també els de reforma de les nostres institucions universitàries i si bé cada un dels dos ha orientat els seus treballs en la Ciència de l'Antiquitat per diferents camins i amb diferents mètodes, ell, a través de la Filologia i jo a per la Història i l'Arqueologia, sempre hem cregut que aquestes ciències eren aspectes diferents d'una mateixa cosa i hem procurat orientar en aquest sentit el nostre ensenyament i les nostres recerques. Hem cregut també que sols era possible arribar a una sòlida cultura clàssica en el nostre poble apoiant-se en l'ensenyament universitari i lligant aquest amb totes les demés institucions docents i amb les consagrades a la cultura superior, i es per això que ens hem trobat en la mateixa tasca a tot arreu on hem pogut aportar el nostre esforç, com ens trobem ara a l'Acadèmia.

En fer l'elogi del nou company, abans que tot, cal que felicití a la nostra docta Corporació pel seu encert en cridar-lo, doncs sens dubte haurà d'ésser un dels seus més emi-

nents membres, amb tot i haver-n'hi de tant il·lustres en aquesta casa. A més, l'Acadèmia continua una tradició humanista que no s'ha interromput mai en ella, fent ocupar pel senyor Balcells el mateix silló del benemèrit Dr. Artur Masriera, i havent comptat en el seu temps, amb tots els conreadors de les lletres clàssiques a Catalunya. No més voldria recordar al Dr. Balari i al Dr. Bergnes de les Cases, que tant profunda empremta deixaren en la cultura catalana i en la nostra Universitat, i que sapigueren comprendre l'Humanisme en el sentit més generós i més ample, lligat amb la Renaixença del nostre poble, com el compren també el nou Acadèmic: Balari està lligat en la investigació de la nostra Història amb els Orígens de Catalunya, i Bergnes, un dels primers Rectors de la nostra Universitat restaurada, fou l'editor de nombrosos llibres que influïren fortament en la nostra Renaixença, de la que n'és un dels capdavanters.

* * *

Joaquim Balcells i Pinto nasqué el 21 de febrer del 1890, a La Laguna (Canàries), fill de pare tarragoní i de mare islenya, pertanyents un i altra a famílies distingides i cultes, essent la del seu pare una antiga família del Camp de Tarragona, que es pot seguir fins al segle xv i en la qual hi trobem propietaris de terres i juristes. No ens estranyarà que el nou acadèmic hagi heretat dels seus passats l'amor a la terra i que hagi viscut en íntim contacte amb ella, havent decidit la seva vocació d'humanista els poètes antics que saberen lloar la vida camperola.

Educat a Catalunya des de petit, feu a Barcelona els estudis de Batxillerat a les Escoles Pies i els de Lletres a la Universitat, acabant la carrera l'any 1910. Cursats els estudis del doctorat a Madrid el 1910-11, llegí el 1912 una tesis sobre «Las fabulas praetextas de Gn. Nevio», que es publicà en 1920. Aquest, però, no és el seu primer treball. L'any dels estudis del doctorat escrigué en català el seu estudi sobre Enni, que sortí en forma de llibre el 1914, traduït al castellà per necessitats editorials.

Ja llavors s'havia decidit a consagrar-se als estudis de filologia llatina; els que recordin com estaven descuidats

aquests en la nostra organització universitària i les dificultats que llavors trojava tot l'estudiant que volgués fer quelcom més que preparar-se pels exàmens, orfe sovint de tot mestratge i sense més llibres que els que la casualitat o les seves modestes economies li permetessin adquirir a l'atzar, rebuscant en catàlegs, comprendrà el que representa l'esforç de Joaquim Balcells, que hagué d'aprendre el llatí tot sol i devenir filòleg en forma autodidàctica. Aleshores no existia encara la Biblioteca de Catalunya, a la de la Universitat o a la de l'Ateneu no hi havia més que unes quantes gramàtiques, no sempre de les més modernes, la Col·lecció Didot i un parell d'Històries de la Literatura llatina i el professor que tinguérem a la Universitat, una de les més destacades figures de la nostra tradició picaresca docent, ens dictava el programa amb punts i comes, ens feia notar que Horaci s'escrivia amb H i recomanava com a única font d'estudi el manual de González Garbín. Amb aquesta base inicial, Balcells ha arribat a publicar una edició de Lucreci que l'ha acreditat com a filòleg competent en la crítica dels textos i en el més rigorós treball filològic. Però sabé orientar-se ell mateix; aprengué alemany i anglès, i sí, per l'atzar de la guerra que li impedí anar a completar els seus estudis als Seminaris de Berlín, com era el seu propòsit, va tenir d'entrenar-se ell tot sol en el treball científic i en els seus mètodes, no per això aquests foren seguits menys rigorosament i avui podem ben bé dir que ell ha format la única escola de llatinistes que existeix a Espanya i que ens ha tornat a incorporar al treball internacional en aquesta branca del saber, refent la interrompuda tradició que, si no s'havia estroncat en quant a les lletres gregues, havia estat lamentablement abandonada pel que fa a les llatines.

Balcells tot seguit d'acabar els seus estudis i així que es cregué familiaritzat amb el llatí, començà la seva tasca de mestre. Els seus primers deixebles fórem els companys i amics, que ens reuníem amb ell a l'Ateneu on procuràvem esmenar les deficiències de la nostra preparació universitària i entre els quals figuraren noms prou coneguts, com els de Josep Carner, Jaume Bofill i Mates i Joaquim Muntaner, sense comptar-m'hi jo mateix.

Poc després de la lectura de la seva tesi, començà la se-

va tasca de Professor auxiliar a la Universitat, però la nostra sorprenent organització docent el destinà la major part de les vegades a substituir el Professor de Lògica fonamental i a fer-li refutar en representació d'aquest, la filosofia de Condillac, que, com Rousseau a la Facultat de Dret, era objecte d'especial aversió en aquell temps. Intentà Balcells trobar una ocupació més adient amb la seva vocació, fent oposicions al Cos d'Arxius i Biblioteques, però, aleshores, es cercava en l'esmentat Cos més aviat buròcrates que el mateix servissin per un arxiu d'Hisenda que per una biblioteca o per un museu arqueològic, i, sortosament, les perdé. Fadigat, es retirà a refer-se al camp i pensà en restar-hi per sempre en la tranquil·litat virgiliana de les terres dels seus pares, seguint privadament els seus estudis, no atraient-lo la lluita absurda de les oposicions que, de moment, li oferien sols la perspectiva del peregrinatge per poblacions o universitats provincianes. En vacar la càtedra de Literatura llatina de la nostra es decidí per fi a llençar-s'hi — i crec que puc vanar-me d'haver contribuït a la seva decisió — guanyant-les en 1921:

Arribà Balcells a la Universitat de Barcelona en uns dels moments decisius per a la seva renovació. S'havia celebrat el II Congrés Universitari Català, s'havia plantejat amb tota cruessa la necessitat de la reforma i s'havien establert les seves orientacions, que el decret de Silió semblà fer-la possible, però ben aviat fou sospesa l'autonomia universitària que aquell establia. No tot havia estat en va i l'alè renovador que començava d'animar la millor part del nostre professorat i la nostra joventut féu que, sovint al marge de la llei, es transforméssin els mètodes docents i s'iniciessin seminaris que eren ignorats per molts professors, i tot el més, tolerats per les autoritats acadèmiques. D'aquests anys, igualment, en sortí la més important producció científica de Balcells i la seva escola, que trobà uns mitjans de treball suficients i un ambient adequat quan Francesc Cambó creà la Fundació Bernat Metge, de la qual Balcells n'ha estat l'ànima amb Joan Estelrich i Carles Riba, i que inaugurarà les seves publicacions en 1923 amb el primer volum de l'edició de Lucreci, el qual consagra el prestigi científic de Balcells: en ell no es vol limitar a seguir les petjades d'Ernout i de Diels, sinó que, acostant-

se més a la tradició manuscrita, estableix un text més conservador, aportant-hi esmenes segures. El text de Lucreci, el segon volum del qual apareix en 1928, juntament amb les edicions de Properci (1925) i d'Ausoni (1928), són les obres capdals de Balcells com a editor crític de textos clàssics i la traducció de Lucreci l'acredita també d'excel·lent prosista català i de coneixedor del difícil art de la traducció. El mèrit dels textos establerts per Balcells l'ha reconegut tothom: el Butlletí de la Facultat de Lletres de Strasburg diu del seu Properci que, aquesta edició i la d'Hosius són les soles recomanables d'aquell autor; el text d'Ausoni, per altra part és sens dubte el més segur dels existents i l'únic que es pot llegir posant en clar el terrible enfarfec d'interferències de les tradicions manuscrites. A més d'aquesta tasca, la contribució de Balcells a l'obra de la Fundació Bernat Metge compta també amb la correcció de gairebé tots els volums llatins publicats i la direcció en aquella d'un Seminari de crítica de textos. Podem ben bé dir que aquestes activitats del nostre amic representen l'aclimatació no sols a Catalunya, sinó a Espanya, de la difícil tècnica de l'establiment dels textos i de la seva edició científica, base essencial de tot treball metòdic en filologia clàssica.

Al costat del treball filològic en sentit estricte, ço és la crítica dels textos i l'estudi de la llengua, Balcells ha enlirat l'aspecte literari de la filologia amb la més ampla visió dels seus horitzons, entenent la història literària no sols com l'estudi del conreu artístic d'una llengua i d'uns gèneres literaris, sinó com quelcom més transcendent, com el que revela l'esperit d'un poble i d'una civilització, cercant en ella el seu interès humà palpitant i la seva connexió amb la història. Balcells ha protestat sempre de la manca de formació històrica i filosòfica de molts filòlegs, sobre tot a Espanya, tal com sortien abans de les nostres facultats de Lletres, que a penes els permetia arribar a ésser altra cosa que uns minços gramàtics i voldria que la filologia clàssica, com s'enten en altres llocs, fos coincident amb la ciència de l'Antigüetat. No ens estranyarà doncs, que hagi orientat així els seus estudis de literatura llatina, com en aquest sentit inspirarà també la reforma dels estudis de filologia a la Facultat de Lletres.

Tant com l'estudi de la llengua i l'establiment d'un bon text científic, el preocupa a les seves edicions de la Fundació Bernat Metge una traducció a la vegada fidel i literària que no deformi l'esperit de l'autor. En aquest sentit és notable la ja alludida de Lucreci i al costat d'ella cal que eitem també la dels sermons de Sant Agustí, publicada en 1926 i que Balcells féu amb verdader amor, tant per la seva bellesa, com per la seva predilecció per al bisbe d'Hipona, que, amb Sant Francesc, es per a ell l'encarnació de l'esperit cristià.

Però, sobre tot, l'han ocupat a fons els estudis dels autors cabdals de la literatura llatina i del seu ambient històric i humà. Ja iniciava aquesta direcció amb les seves primeres obres sobre Enni i les fàbules de Nevi. En 1926 publica una aportació a l'estudi de tota l'elegia clàssica i del lirisme dels elegíacs romans. «Entorn de la elegia llatina», i constantment reprèn els seus estudis virgilians, que conreua des dels dies escolars: els dos publicats fins ara són una anàlisi a fons de l'esperit de l'obra virgiliàna: «Virgili i la fusió afectiva, amb la naturalesa» (Roma, 1930) i «El paisatge bucòlic» («La Revista», Barcelona, 1930); del tercer: «L'anàlisi de la timidesa i la melancolia virgiliàna», que dona a conèixer en el discurs de la festa universitària pel centenari de Virgili, no se n'han publicat sinó resums a la premsa barcelonina. Aquests estudis integraran part dels pròlegs de les obres de Virgili a la Fundació Bernat Metge, edició de la qual està acabat ja el segon volum, que comprèn les «Bucòliques», i a punt d'acabar-se el primer: aquest comprendrà les obres conegudes com «Appendix» virgilià, havent de seguir després: les «Geòrgiques» i la «Eneida».

Aquesta intensa tasca que representa l'edició i l'estudi de Virgili és paral·lela a altres treballs de Seminari, especialment el de l'estudi del vocabulari de Tàcit, per arribar a conèixer la «Weltanschauung» d'aquest autor i esbrinar el problema de les seves fonts, que ha estat tan debatut, així com de cursos que ha fet en els seus dos darrers anys interpretant autors, entre els quals ha estudiat preferentment Horaci: com els cursos sobre interpretació de Virgili seran la preparació d'estudis que aniran publicant-se. Balcells acaba d'estudiar concretament el tema

de la mort a Horaci, analitzant la psicologia més profunda del poeta i el món d'idees religioses i la concepció de la vida del seu temps i d'aquest treball ens n'ha donat un brillant avenç en una conferència a la Facultat de Lletres amb motiu del centenari d'Horaci celebrat pels «Amics de la Poesia». Té també en preparació un estudi sobre «La Idea del Barroc i la Literatura romana de l'època imperial» i ha fet nombroses conferències sobre temes d'Humanitats. Cal recordar en aquest lloc el seu article «Els antics i el sentit d'humanitat» a la Miscel·lània Creixells (Barcelona, 1929).

I amb això arribem a un altre aspecte de la personalitat de Balcells. Ell pertany als homes que saben no tancar-se en la seva cambra de treball i en el seu Seminari, per a fer assequibles els valors humans de la ciència a cercles més amplis que els dels professionals i ha sabut realitzar una intensa campanya per a difondre la cultura humanística en el nostre poble. Però ha comprès encertadament que res d'això seria durable sinó es recolzés en una ampla reforma de l'ensenyament, basada en la reforma de l'ensenyament secundari que fa fracassar, per l'estat lamentable en que es trobava a Espanya, els millors intents de la pedagogia universitària. Es per això que al costat de l'actuació de Balcells amb el nucli de professors que han lluitat per la transformació universitària, cal assenyalar la seva tasca vigorosa per la reforma del segon ensenyament. En una memorable ponència redactada per encàrrec d'Unió Catalana i publicada a la premsa barcelonina esbossà tot un pla de reforma dels mètodes i dels plans d'estudis del segon ensenyament i, nomenat membre del Consell de Cultura de la Generalitat de Catalunya, fou un dels elements més actius de la Ponència d'ensenyament secundari, col·laborant eficaçment amb els seus companys i especialment amb Joaquim Xirau, a restablir l'organització de l'Institut Escola, creat per la Generalitat, havent realitzat no poques conclusions de la ponència esmentada, així com més tard, en crear-se el Consell Regional de segon ensenyament que organitzà els nous Instituts de Catalunya amb un esperit nou d'eficàcia científica i educativa, Balcells, en fou un dels animadors i dels membres més destacats.

Aquesta etapa de l'activitat organitzadora de Balcells,

es lliga amb la seva tasca benemèrita dintre del Patronat de la Universitat autònoma que presidia Pompeu Fabra i del qual Balcells es Secretari. Tots els que hem treballat al seu costat, en aquest intent gairebé heroic de construir la Universitat de Catalunya i que hem viscut amb ell dies de creació joiosa i d'intens dolor, sabem el que la Universitat deu a Balcells: no és aquest el moment ni el lloc de jutjar aquella tasca apassionadament discutida, però si que cal senyalar aquest episodi de la vida del nostre amic com un dels que seran recordats sempre i que l'han d'omplir de legítim orgull.

* * *

Comença avui la seva vida acadèmica, que inaugura brillantment amb el seu discurs d'entrada¹. En ell hi heu vist les característiques de la producció científica de Balcells i l'esperit que l'anima. De la coneixença de l'autor en tots els seus aspectes filològics i literaris en treu la seva psicologia i la integra a la història del seu temps i en dedueix una interpretació amarada d'humanitat.

Tipus interessant el de Cató, especialment per nosaltres els catalans, doncs a ell es degué la incorporació definitiva de Catalunya a Roma i la fi de l'esperit de revolta de les nostres tribus, així com a la romanització d'Espanya, hi deixà també una forta empremta, ja que ell fou, sens dubte, el seu primer organitzador, el que li donà la seva primera constitució: probablement, els que fins a August el seguiren no feren altra cosa que completar-la extenent-la als territoris que es conquistaven o es pacificaven i perfilar-ne detalls. Cató fou el primer romà que donà a Espanya una sensació de sistema, d'habilitat diplomàtica, de verdadera política de penetració pacífica, que mostrà a les tribus hispàniques que Roma era quelcom més que un poble de bons militars que vivien sobre el país i el sotmetien a les seves rapacitats. I en la política de Cató a Espanya, en els seus èxits i en la manera com els refereix i com passen a la posteritat, hi veiem la confirmació de la tesi de Bal-

1. Sobre algun dels aspectes del problema que aquí tracta amb més aptitud, Balcells n'havia donat un avenç en una conferència a la Universitat en 1933.

cells. Cató no és el general a la manera de l'aristocràcia romana del seu temps, amb la que es vol igualar. A Espanya no es mostra pas com un soldat, malgrat els centenars de ciutats que pretèn haver conquistat, moltes de les quals sens dubte ni vegé tant sols de lluny, fins sovint evita el combat i mostra el seu fort en l'hàbil acció política, el que no l'hi impedeix, després, vanar-se d'exagerades victòries per a igualar-se als seus enemics, fruit això del seu ressentiment de *homo novus* contra el patriciat.

Augurem molts anys de vida científica i acadèmica al nostre nou company i esperem que en la direcció històrica que representa el seu discurs, aporti noves i valuoses contribucions per a la millor comprensió d'aquells períodes que, si ens semblen molt lluny de nosaltres pel temps, estan plens de fets i problemes que constantment reviuem i resten actuals. Es per això que saludem amb joia la incorporació al nostre cercle d'homes que saben donar a les seves recerques l'ample i generós sentit humanístic que ha tingut sempre la Ciència de l'Antigüetat, deixant una empremta tan fonda en la formació de l'esperit dels pobles moderns i que voldríem que es fes sentir també en la nostra Catalunya.

BIBLIOGRAFIA DEL DR. JOAQUIM BALCELLS

- Ensayos sobre algunos escritores canarios.* — Barcelona, 1909.
- En torno a la época de Quinto Curcio.* — Barcelona, «Estudio», 1913.
- Ennio. Estudio sobre la poesía latina arcaica.* — Barcelona, 1913.
- Calpurni Sicul. Assaig sobre els temes pastorils en l'Imperi romà.* — Barcelona, 1918.
- Las fábulas pretextas de Gn. Nevio.* — Barcelona, 1921.
- Dos moments culminants en el patriotisme d'Horaci.* — Barcelona, «La Revista», 1921.
- Lucreci. De la Natura.* — Volum 1^r, text i traducció. — Barcelona, 1923.
- Lucreci. De la Natura.* — Volum 1^r (2ª edició, 1932).
- Entorn de l'Elegia llatina.* — Barcelona, «La Paraula Cristiana», 1926.
- Sant Agustí. Sermons, Pròleg i traducció.* — Barcelona, 1926.
- Sext Properci. Elegies.* — Text establert per J. B. Traducció de Joan Mínguez. — Barcelona, 1925.
- Lucreci. De la Natura.* — Vol. 2ⁿ, text i traducció. — Barcelona, 1928.
- D. M. Ausoni. Obres.* — Volum 2ⁿ, text establert per J. B. Traducció de Carles Riba i Anton Navarro. — Barcelona, 1928.
- Els antics i el sentit d'humanitat.* — Barcelona, «Miscel·lània Crexells», 1929.
- El paisatge bucòlic.* — Barcelona, «La Revista», 1930.
- Virgili i la fusió afectiva amb la Naturalesa.* — Roma, «Bolletino dell'Associazione internazionale per gli Studi Mediterranei. Primo numero virgiliano, 1930.
- L'Humanisme com actitud espiritual.* — Barcelona, 1933.
- El tema de la mort en la poesia d'Horaci.* — Quaderns de poesia. — Barcelona, 1935.
- En impressió: *Virgili. Les Bucòliques.* Text i traducció.

Public Law 86-360, Title I, Section 101

Approved October 3, 1959

Enacted October 3, 1959

Effective October 3, 1959

Repealed October 3, 1959

Amended October 3, 1959

Superseded October 3, 1959

Repealed October 3, 1959

Amended October 3, 1959

Superseded October 3, 1959

Repealed October 3, 1959

Amended October 3, 1959

Superseded October 3, 1959

Repealed October 3, 1959

Amended October 3, 1959

Superseded October 3, 1959

Repealed October 3, 1959

Amended October 3, 1959

Superseded October 3, 1959

Repealed October 3, 1959

Amended October 3, 1959

Superseded October 3, 1959